

II RIIGIKOGU

9. istungjärk. **Protokoll nr. 256 (4).**

1925. a.

**II Riigikogu koosolek 13. oktoobril 1925. a.
kell 5 p. l.**

Kokku on tulnud 82 Riigikogu liiget.

Valitsuse loosis: Riigivanem **J. Jaakson**, siseminister **K. Einbund**, sõjaminister **J. Soots**, rahaminister **L. Sepp**, teedeminister **K. Virma**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**.

P ä e v a k o r d :

1. Usutunnistusliikude ühingute ja nende liitude seadus — I lugemisel.

2. Matmispaikade seadus — üldkommissjoni ettepanek.

3. Perekonnaseisu seadus — üldkommissjoni ettepanek.

4. Perekonnaseisu seaduse maksmapanemise seadus — üldkommissjoni ettepanek.

5. Üldise raudteeseaduse §§ 23. — 26. muutmise seadus — üldkommissjoni ettepanek.

6. Kodakondsusesse astumise sooviavalduste pealt võetava maksu seadus — üldkommissjoni ettepanek.

7. Kommisjoni- ja vahetalituskontorite kautsjonimäärade seadus — üldkommissjoni ettepanek.

8. Õpetajate seminaaride seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

9. Aktsiisi seaduse §§ 1110. ja 1111. muutmise seadus — II lugemisel.

10. Kaubalaeva juhi kutse omandamise seadus — II lugemisel.

11. Kauba- ja abilaevade masinajuhtkonna ja meeskonna sõidu seadus — II lugemisel.

12. Põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**, pärast abiesimees **A. Jürman**.

Sekretääri kohal abisekretäär **L. Raudkepp**, vahepeal sekretäär **J. Holberg**.

Koosolek algab kell 5.05 min.

1. **Päevakorra täiendamine.** Juhataja **A. Rei**: Avan Riigikogu koosoleku. Päevakorra kohta on rkl. Bauer'i poolt ettepanek, võtta esimeseks punktiks komisjonide täiendavad valimised. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud, — seega on päevakord kindlaks määratud.

2. **Komisjonide täiendavad valimised.** Selle päevakorra-punkti kohta on rkl. Bauer'i poolt ettepanek, valida kodukorra komisjoni rkl. Raudkepp'i asemele rkl. Linnamägi. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Linnamägi kodukorra komisjoni valitud.

3. **Usutunnistusliikude ühingute ja nende liitude seadus — I lugemisel.** **Th. Tallmeister** (rhvsv): Väga austatud rahvasaadikud! Kui mina selle küsimuse juures esimest korda sõna võtsin, siis mitte selleks,

et siin üksikuid teoloogilisi probleemid puudutada, vaid seda tegin ma ainult sellepärast, et illustreerida seda, missugustel põhjustel konflikt ja lahkumineku terve kiriku ja koguduse vahel tekkida võivad. Võtsin sõna mitte selleks, et Riigikogu liikmeid üksikute usuteaduslike küsimuste sisse kanda, vaid et mingisugust ettekujutust selle kohta anda, kuidas kirikuelus tõsistes asjades väga teravad lahkumineku tekkida võivad. Et minul aeg piiratud, ei saa ma muidugi kõige peale, mis siin üks või teine kõneleja ette toonud, vastata ja öelda, mis ma nende mõttekäigu kohta arvan. Ma ei saa sellepärast rkl. Luur'iga vaidlema hakata, kas see sünnis on või mitte, kui üks või teine ametikandja seda usutunnistust, mille kuju ta õigeks ei pea, edasi tarvitab. Ma olen selle kohta mitu korda kirjutanud ja rkl. Luur'il on võimalik seda järele lugeda. Sellepärast ei hakka pikemalt siinkohal seletama, et tänapäev mitte ühte usuteadlast ei leidu, kes seda usutunnistust sõnasõnalt võtaks, vaid et teda ühes või teises asjas ikka vabalt seletama peab, et ainult vaim ja sisu seal mõõduandev olla võib, mitte aga ta kirjatäht.

Ma ei hakka ka vaidlema härra haridusministri vastu. Kerge oleks siin näidata, et

see, mis ta ette tõi, et lutheri-kiriku mõtte järgi peab olema südametunnistus seotud pühakirja külge, et see 400 aasta eest täiesti õige oli, siis kui piibliaramatu peale vaadati kui mõnesuguse seaduseparagrahvide kogu peale, kus kõik on igaveseks ajaks ära määratud ja kus eksimusi sees olla ei või. Nüüd aga, kus piibli peale vaadatakse kui ühe ajaloo mõjude all tekkinud dokumendi, või hariliku kirjandusliku sünnituse peale, nüüd on lugu täiesti selge, et selle küsimuse vastamine, mis Jumala sõna on, väga subjektiivne on, ja et ei ole võimalik seda iialgi ära määrata, missuguses mõttes ja missugusel viisil tema külge peab köidetud olema, vaid see jääb asjaks, mida iga kogudus ja igaüks ametikandja oma elamuse ja tõetundmise järgi otsustama peab ja hinnata võib.

Ma pean aga siiski ühe asja peale vaatama, mida haridusminister tarvilikuks pidas ette tuua. Ta katsus minu peale väikest varju heita selles mõttes, nagu oleksin ma ära unustanud, mida omal ajal ülikoolis olen õppinud, ja et olen siin ühe küsimuse, kui asjatundmatu isik ette toonud. Pean kahjuks ütleva, et see, mis haridusminister puudutas, just ümberpöörduvalt sellest kõneleb, et temal ministri ametis olles mitte palju võimalust ei ole olnud teoloogiliste küsimustega tegemist teha. Kui ta selle peale tähelepanu juhtis, et Paulus kõneleb „soomast“ ja sellega siis ülestõusmise ihust, siis unustas ta täiesti ära, et uuemad kreeka-keelte tundjad sõna „sooma“ tõlgivad „isik“ ja mitte „ihu“, nii et seal on jutt vaimlisest isikust. Mulle näidati eile veel kaustikut, milles loeng sees oli haridusministri endise kaaslase prof. Stromberg'i poolt Tartus, kes ka „sooma“ on tõlkinud „isik“ mitte „ihu“. Seda peensust toon ma selleks ette, et näidata, kui kergesti võib vari, mida teise peale heidetakse, iseenese peale tagasi langeda. Kui seal aga jutt on vaimlisest isikust, siis ei saa selle üle pead murda, kas on võimalik teda Kreutzvaldi mõttes võtta, või mingisuguse metafüüsilise suurusena, vaid see peab jääma lõpulikult südametunnistuse ja tõetunde asjaks. Vastasel korral hakkab üks vaade ja vool teisele peale sundima, mis sugugi kindel ei ole ja kus vaated lahku võivad minna. Pikemalt aga niisuguste küsimuste juures peatuma jääda ei taha.

Mis härra Lattik'u ettekandesse puutub, siis oli see minule isiklikult väga meeli- ja hingekosutav, et sarnases stiilis ja sarnasel viisil siin ka vahetevahel üles astutakse. Mina ise naersin südamest kaasa kõige selle üle, mis seal sai ette toodud, ja ainult rõõmu võib tunda, kui ka naljastiilis küsimusi vahetevahel nagu vahelduseks käsitatakse. Ma ei taha selle üle vaidlema hakata, kas see tõesti põhjendatud

on, kui üksikutes kogudustes nii vähe teadlikkust leidub, et seal kõiksugu rumalustega hakama võib saada, et võib öelda, tooge ja makske mulle palk välja ja kõige muu üle pidage suu. Ma oma Pühavaimu koguduse üle seda öelda ei saa, vaid ta seisab omas suures enamuses koos teadlikkudest inimestest, nii et ma sarnase jutuga peakoosoleku ette küll minna ei julgeks, vaid kukuksin kindlasti läbi, kui sarnasel viisil oma mõju maksma panna katsuksin. Sellepärast oleks aga ülekohtune, kui mõne üksiku arenematu koguduse arvel kõiki kogudusi hakata lõa otsa panema, vaid suuremal osal kogudustest oleks ikka moraalne õigus sisemist tegevusvabadust saada.

Mis puutub sellesse, mida siin reklaamitegemisest kõneldi, et on üksikuid auahneid isikuid, kes on tahtnud 1. detsembri taolist revolutsiooni sünnitada, siis on see harilik võitlusabinõu, millega mõned inimesed teist murda katsuvad.

Selles ei ole midagi isearalikkku. Kui argumenta enam ei ole ette tuua, siis katsutakse teise meelsust kahtlustada. Seda kõike peab arvesse võtma ja sellepärast ei lähe see kellegile südamesse. Minul tuli aga üks asi minevikust meelde, kui mina härra Lattik'u kõnet kuulasin ja mõtlesin, kas see ehk ei peaks temale isiklikult ka täna veel midagi ütleva. Kui Tartus esimest korda konverents kokku astus, kus kiriku põhikirja välja töötama hakati, siis oli härra Lattik see, kes sel korral sõna võttis ja temale omases humoristlikus stiilis kõneles, missugune võimatu seisukord see ometi on, kui näiteks üksikutes kogudustes kõige narriimatest ja võimatumatest õpetajatest ei ole võimalik lahti saada. Tema ütles, et prussakatest ja lutikatest saavat kergemini lahti, mitte kunagi aga võimatumatest õpetajatest. Nüüd aga kaitseb härra Lattik ja tema rühmakaaslased niisugust seisukorda, et kogudused toitku neid „lutikaid“ ja „prussakaid“ elu lõpuni. Tahetakse niisugust asutust luua, mille alla enast kõik kogudused painutama peavad ja millel hea oleks vastumeelseid õpetajaid kogudustele peale sundida. Mina arvan, et see suureks ülekohtuks oleks üksikkoguduse vastu.

Rkl. härra Tõnisson'i poolt on rõhutatud mitmel korral seda, et meil on tegemist rahvakirikuga ja meie ei tohi asja peale nii vaadata, nagu endistel aegadel. Ma tahaksin ometi küsida, kas võime üldse selle sõna tõsisest mõttes praegust kirikut rahvakirikuks nimetada. Tuletan meelde mõnda üksikut asja. Võtke näiteks kas või seda, et meie kirikupäev, kes tahab seadusandlik asutus olla ja kes on kirikuvalitsuse valinud, seisab poolestaadik ametnikkudest koos, sest kirikupäeva liikmed on õpetaja ja kõster, ilma valimata ja ainult teine pool

valitakse koguduste poolt. Mis ütleksite teie, minu härrad, selle kohta, kui meil niisugune põhiseadus maksmas oleks, et Riigikogu koosneks: pool riigiametnikkudest ja pool rahva poolt valitud Riigikogu liikmetest. Kas võiksite siis rahvariiklusest sarnasel juhtumisel kõnelda. Ja see ei ole ainukene asi, vaid siin tuleb ka veel teisi nähtusi esile, nimelt pole meil isegi valimiste juures proportsionaalsust olemas. Näiteks Rõuge 20.000 hingelist kogudust esitavad sama palju liikmeid, nagu väikseid Tartu ülikooli kogudusi, kus kumbagis ainult 400 kunni 500 liiget on. Ja see ei ole enam demokraatlik kord. Mina olen ükskord õpetajate konverentsil ja kirikupäeval ettepanekuga esinenud, et seatagu sisse sarnane korraldus, kus esitus oleks proportsionaalne, kus ametikandjad poleks ilma valimata seadusandliku kogu liikmed, vaid kõiki peaksid kogudused valima. Aga sarnane ettepanek trambiti maha ja öeldi, et mina tulevat lõhkuma, kui sarnase ettepanekuga välja astun. Mäletan, kuidas üks praostidest sel korral Pühavaimu koguduse esitusele kirjutas, et see ei olevat tähtis, kas kirikupäev on demokraatlik, vaid tähtis olevat see, et ta käiks pühakirjaga kokku. Mäletan, kui Tartus esimene kiriku konverents kokku astus, siis sündis see väga juhuslikult. Mina olin sel korral Riias õpetajaks, mulle tuli kutse: Mina tulgu Tartu õpetajate konverentsile ja toogu üks kunni kaks inimest kaasa. Ning nii juhuslikult kokkuastunud konverentsil töötati välja põhiseadus, konverentsil, mille pooled liikmed olid ametnikud ja millel ometi mingisugust kirikliku asutava kogu laadi olla ei saanud. Kui meie selle järele hakkame nimetamakirikuid rahvakirikuteks, siis segame igasugused mõisted ära. Meil on praegu tõepoolest tüüpilise ametnikkude-kirikuga tegemist, kuna aga rahvakirikust mingisugust maiku ei ole. Kui siin tahetakse sundida üksikuid kogudusi kiriku keskvalitsuse surve alla, siis antagu enne valimise seadus, mille põhjal asutav kogu kokku astub ja loob rahvakiriku. Praegu ei ole aga selleks mingisugust moraalilist põhjendust, et üksikkogudusi üldkirikliku surve alla viia.

Mis puutub härra Päts'i mõtteavaldustesse, siis ei ole mul jällegi ajapuuduse pärast — ma näen, minu rääkimiseaeg hakkab lõppema — võimalik üksikasjalikumalt nende juures peatada.

Juhataja A. Rei: Rkl. Tallmeister, Teie järele on sõna rkl. Johanson'il, kes aga teatas, et ta ei kõnele ja oma aja Teile lubab.

Th. Tallmeister (rhvsv): Täna väga! Ma luban enesele härra Päts'i mõtteavalduste kohta kõige pealt öelda, et tema kõne

juuriidiliselt hästi põhjendatud oli. Teoreetiliselt selle kõne juurde asudes võib öelda, et ta avaldas ka minu peale tõesti väga hea mulje. Aga kui tegeliku elu seisukohalt ja lihtnimese mõistusega seda küsimust kaaluda, siis pean ütleva, kõige parema tahtmise juures ei olnud kõnest võimalik aru saada, missugune vahe oleks näiteks katoliku kiriku kohta käivas asjas, kui terve katoliku kirik Eestis peaks oma põhikirja sisse andma või kui seda üksikkogudus teeb.

Kui lugu nii on, siis ei saa praeguse seaduseelnõu piirides katoliku kirik üldse põhikirja sisse anda, sest kui kogudust seal ei ole, nagu härra Päts öieti toonitas, siis peaks paavst Roomast siia tulema ja selle põhikirja katoliku kiriku kohta sisse andma. Seda aga ometi mõelda ei ole. Tegelikult kujuneks asi meil nõnda, et kas kaks katoliku kogudust, Tartu ja Tallinna kogudus, koos annaksid ühe ühise põhikirja sisse, või annab kumbki kirik selle eraldi. Olulist vahet selles ei ole. (K. P ä t s, p ö l : N u n t s i u s p e a k s e d a t e g e m a.) Meil ei ole praegu Eestis nuntsiust, niipalju kui mina tean.

Võin ühe näite minevikust ette tuua, mis minu oma praksisega seotud ja mis selle väite täiesti ümber lükkab. Olen Riias enamlaste ajal 5 kuud elanud. Enamlased panid sel korral maksma tuntud Prantsuse kiriku lahutamise seaduse, mille järele kõik kirikud kuulutati riigi omaks ühes kiriku päralt olevate varandustega, ja varandus anti üksikutele kogudustele tarvitada, nõndanimetatud kongregatsioonidele. Riias määrati kindlaks, et kogudus, kellel vähemalt 25 liiget, võib kiriku ja kiriku varanduse valitsemise enese kätte võtta. Riias oli tol korral 4 katoliku kirikut, kes otsekohe maksmapandud määruse täitsid. Neil ei tulnud mõttesegi kirikut ja varandusi käest ära lasta minna sellepärast, et nad põhikirja sisse ei saanud anda või vastutust oma peale võtta, mispärast enamlasted oleksid pidanud paavstiga läbirääkimisi algama. Katoliku kirikutest tulid inimesed kokku ja leiti igalpool 25 inimest, kes tulid ja kirjutasid oma nimed määrusele alla ja võtsid seega kiriku ja kiriku varanduse valitsemise enda kätte. Arvan, et kui Eestis peaks niisugune seadus välja antama, mille alusel kogudustel varanduste peale õigus jääb, siis ei ole mingit kahtlust, et katoliku kirikud ei mõtlegi oma varandusi käest ära minna lasta. Käesoleva seadusprojekti järgi kaotavad nad õiguse varanduste peale, kui nad ei ole teatud aja jooksul ennast registreerida lasknud. Küll katoliku kirikud juba leiavad inimesi, kes korraldamise ja vastutuse oma peale võtavad ning põhikirja sisse annavad, nii et seal mingisuguseid raskusi ei teki.

Teoreetiliselt võidakse ju öelda, et katoliku kiriku printsiibi ja põhimõtte järele ei ole kogudust olemas. Siin küsiksime aga jälle, misugune õigus on riigil hakata üldse selle üle pead murdma, kas seal ideeliselt kogudust on või mitte. Kui kirikut on kasutatud senni, siis on seal mingisugune kogudus, kongregatsioon või usuühing sees ja kui ta tahab edasi püsima jääda, siis peab tema põhikirja sisse andma. Riik õelgu ainult, et kirik end määruste alla painutama peab, mis usuühingute seaduses ära tähendatud. Tegelikus elus ei saaks mingisugusi raskusi olla, vaid olen päris kindel, et katoliku kirik on esimene, kes tuleb ja põhikirja kinnitada laseb. Mina ei leia aga mingit põhjust, et meie peaksime hakkama üksikuid kogudusi painutama üldkiriku surve alla, peakime nende käest vabaduse ära võtma. Kui ajalehtedes on kirjutatud ja mõned kõnelejad välja paista on lasknud, nagu oleks tarvis Tallmeister'i või Kuljus'e usuvabadust kindlustada, siis on see asjata veesegamine. Koguduste vabadust on tarvis kindlustada, ja kui minu või mõne teise kogudus mõtleb, et tal mind tarvis ei ole, kui koguduse meeleolu minu vastane on, kui koguduse enamus leiab mõne teise, kes teda rahuldab, siis lahkun mina iga silmapilk ega hakka end kunagi peale sundima. Aga kui kogudustelt tahetakse ära võtta nende vabadus, keelata neile niisuguseid ametikandjaid pidada, keda nad tarvilikuks peavad, siis on see ülekohus ja et seda näidata, tõin ma teoloogilisi uurimisi ette, seda enam, et teoloogiline arenemine on seda teed läinud, kus ei ole enam võimalik ühisel arvamisel olla, vaid on väga olulised lahkuminekid vaadetes olemas. Ükski asutus, ei konsistorium ega mõni teine ei saa kindlaks teha, tõestada ja näidata, et õigus on tingimata neil, ja need, kes oma vaadete poolt nende omadest lahku lähevad, on eksiteel, sellepärast et just niisugune vaade on läbi tunginud, et otsustab sisemine läbielamine, isiklik tõetunne ja südametunnistuse vabaduse printsiip. Igal kogudusel peab võimalus olema areneda vabalt ja nõnda, kuidas ta seda tarvilikuks peab.

J. Lattik (krst): Väga austatud Riigikogu liikmed! Seaduseelnõu, mis ootamata päevakorda võetud, on loomulikult ka ootamata pikki vaidlusi esile kutsunud. Pean ütleva — kõiki neid vaidlusi kuulates võib tõendada, et ei ole need kahjuks ega asjata olnud. Alguses vaadati selle seaduseelnõu peale, mis kirikut riigist lahutab, kui seaduseelnõu peale, millel sügavaid ja tähtsaid jooni ja aluseid ei ole. Mida rohkem aga seaduseelnõu üle vaieldakse, seda selgemaks saab, et seadus, mis kirikut riigist ja riiki kirikust lahutab, väga täpne seadus on ja sügavale meie rahva ja riigi elusse tungib.

On isegi nagu viimasest kõnelejast nägite, ikka ja jälle päevakorrale toodud puhtusuteaduslikud küsimused, kuna teised praktilised küsimused kõrvale jäänud. Mina esimest korda sõna võttes avaldasin oma seisukoha, et mina isiklikult oleksin näinud, et käesoleva seaduseelnõu arutamiseks oleks teine aeg olnud, siis kui meeled rahulikumaks jäänud. Aga kui Riigikogu enamus arvab tarvilikuks seaduseelnõu praegu arutada, siis ei ole minul midagi selle vastu, kui ta valitsuse poolt esitatud kujul vastu võetakse.

Peataksin lühidalt selle seaduseelnõu puhul avaldatud opositsiooni juures mõne sõnaga. Huvitav on see asjaolu, et seaduseelnõu vastuvaidlejaks on astunud Riigikogu liige, kes kiriku ringkondadest tuleb. Pean seda väga suure tähtsusega küsimuseks. Kõik teised Riigikogu liikmed, kes kirikust eemal seisavad, keda need küsimused võib olla, nii väga ei huvitagi, need on suurel arvul selle seaduseelnõu poolt rääkinud. Opositsiooni väljaspool kirikut Riigikogus ei ole peaaegu olemas. Kui lugupeetud sotsiaaldemokraadid Riigikogu liikme härra Gustavson'i oponentina välja saatsid, siis oli meil selge, et seal tõsise opositsiooniga tegemist ei ole, ja seda näitas ka härra Gustavson'i kõne. Ma nimetaksin seda kõnet kõige usklikumaks kõneks nende kõnede hulgast, mis selle seaduse kohta peetud. Nii räägivad ja kirjutavad ikka inimesed, kes usklikud on. Nad põimivad oma kõne sisse piiblisalme. Nad ei võta mitte üksikut salmi ja ei hakka seda seletama, sest salmi seletamine nõuab teadmisi usuteaduse alal. Nad panevad salmi salmi kõrva ning oponeerivad ja kõnelevad. Ma pean veel kordama, et see kõne oli väga usklik, kõige usklikum, sest seadust ennast riivas Riigikogu liige härra Gustavson väga vähe. Ta ei vaielnud seaduse vastu, vaid ütles, et tema rühm mingisuguste ettepanekutega seaduse parandamiseks esineb. Sellest näeme, et ka pahempoolsed selle seaduse vastu ei ole. Selle juures austas härra Gustavson mind väga mitmesuguste märkustega, mis ühel või teisel korral mina olla öelnud. Muidugi ei saanud härra Gustavson oma lühikeses kõnes kõike ette tuua, mis mina öelnud olen, pealegi olen mina väga palju öelnud, mis härra Gustavson'ile valus on, ja kõike seda ei saanud tema oma kõnes ära öelda. Ühes kohas tahaksin mina tema väidet korrigeerida. Tema tõi ette, et minu koguduses on maksev kord: maksa palka ja pea suu. Mina ütlesin seda selle kohta kui anarhia maksuma pannakse, siis võib koguduses sarnast korda maksta panna. Kui härra Gustavson läheb Viljandi ja hakkab seletama, et minu koguduses on sarnane kord maksev, siis kuuleb ta, et minu koguduses

niisugust korda ei ole, ja ma kardan, et ta satub siis kahe tule vahele.

Härra Gustavson'i kõne lõpp, lugupeetud Riigikogu liikmed, oli kõige ilusam. Kõne lõpp oli seesugune, et ta pööras ühe teise Riigikogu rühma poole ja ütles: häda teile ja need teised sõnad piiblist. Mina pean ütleva, et sellepärast meil veel häda ühtegi ei ole, kuid häda on sel inimesel, kes usklikku kõnet peab pidama ja ta ise usklik ei ole. See on kõige suurem häda.

Nüüd ma pööraksin teise oponendi, Riigikogu liikme õpetaja Tallmeister'i poole. Ma kuulasin täna suure huviga ta kõnet ja pean ütleva, et ta algusest lõpuni endale ustavaks jääb. Ta ei too mingisuguseid seletusi ega argumente teisest küljest ette, mis võiksid kahjulikud olla kiriku ja riigi lahutamiseks, vaid tal on selge sihtilmade ees ja ta jääb sellele truuks, nimelt et üksik kirik, ja eriti just ta kogudus, ära lahutataks. Ma usun, et Riigikogu liige härra Tallmeister soovib, et seadus tuleks niisugune, et kõik kogudused käiksid keskvalitsuse alla, ära lahutatakse ainult tema, see tähendab Pühavaimu ja Iisaku kogudus, nemad lähevad ära ja teistega ei ole tal tegemist. (Th. Tallmeister, rahvsv: Ja astuksin kohe liitu.) Mis see tähendab, täna astute liitu, homme jälle liidust välja. (Th. Tallmeister'i, rhvsv vahelhüüe.) Nii ei saa seadust anda. Täna oli ühes ajalehes ära öeldud seisukoht, kuidas Riigikogu liige Tallmeister seisab, nimelt: üks üheksa vastu. Mina pean ütleva, et nüüd tema ei seisa enam üheksa vastu, vaid nüüd on juba üks — kümne vastu, sest härra Johanson ütles oma kõneajast ära, mis näitab, et tema selle seaduse vastu ei ole, vaid enam-vähem poolt. Härra Tallmeister'i arvates võiks kiriku arenemist nõnda seletada, et lihtsalt võib võtta kirikut hoolimata ajaloolisest käigust ja nagu väikeste laste mängurongi uutele rööbastele asetada ja seal ta minema juhtida sinna, kus iganes tahetakse, niiviisi kiriku arenemise käiku eitada ei saa. Minu arvates nii viisi ka seda küsimust otsustada ei saa. Lugupeetud Riigikogu liikmed, ma tooksin veel lõpuks ühe näite ette, mis Riigikogu liikme härra Tallmeister'i opositsioonile kõige suuremaks löögiks ja kahjuks on. Meile tuuakse praegu piltlikult ette üksikogudus, nimelt Iisaku kogudus, meile elatakse ette üksikogudust. Meie terve rahvas ja rahvaesitus näeb, kuidas niisuguses koguduses kord välja näeb. Seal ei ole korda, vaid seal on korralagedus. Seal ei painutata ühegi määruse ega korralduse alla. Seal näitab karjane ja näitab kari, et nad seaduste ja määruste ja korra peale käega viskavad. Seal demonstreeritakse piltlikult seda korda, mis tulevikus meie kirikus

maksma peaks. Ma ütlen teile, härrad Riigikogu liikmed pahemal pool, kui teist keegi sarnases seisukorras oleks, nagu Iisaku koguduse õpetaja, ja temale sarnaseid määrusi ja käskke oleks antud, siis oleks ta neid vististi täitnud, sest kuigi seadus valus ja raske on, siiski on tarvis teda täita. Dura lex, sed lex — seadus on vali, aga ta on seadus. Kui nüüd üksikogudus meile nii vastu hakkab ja nii ilusti demonstreerib, mis neil tulevikus maksma hakkab, siis on meil kõikidel selge, mida tulevikus oodata võime. (O. Gustavson'i, stp vahelhüüe.) Oodake nüüd natuke, Teie võite ju kümme korda veel sõna võtta. Mis te ikka nii rahutu olete ega Teie minu vastane ei olegi. See on meile kõige ilusam pilt, nii et meie ette öelda võime, kuidas tulevikus üksikogudused välja näevad. (M Martna, stp: Kuidas Martiinusega lugu?) Miks härra Gustavson ise ei ütle. (O. Gustavson, stp: Ta ei võta mind jutule.) Kui ehk Riigikogu esimees võtab teid jutule, kuid minul ei ole mitte võimalik Teile sõna anda. Seda korda maksma pannes kukutame meie Eesti kiriku ühtluse, kaotaksime meie õieti hulga kogudusi ja tooksime omale kirikusse niipalju korralagedust, et meie nende üksikogudustega enam hakkama ei saaks. Kui siin Riigikogu liige härra Tallmeister kaitseb Eesti üksikogudust ja seda väljaspool Riigikogu demonstreeritakse, siis peab meie rahvasaadikutel selge olema, mis meie riik ja rahvas nõuab. Meie rahva tulevik nõuab ainult üldkirikut.

J. Luur (krst): Austatud rahvasaadikud! Vaidlused usutunnistuslike ühingute seaduse juures I lugemisel on nähtavasti juba raugemas, vaidlused on oma sisemise jõu juba kaotanud ja see on päris selge. Ajakirjanduse ja Riigikogu rühmade seisukohad on vaidlustes enam-vähem selgunud. Kiriku ja ristiusu vastased on juhuse leidnud oma vaenu ja viha ristiusu ja kiriku vastu jällegi väljendada niisuguse hooga, nagu nad seda tegid usuõpetuse algkooli viimisel rahvaalgatusel. Ajakirjanduses on häält kuulnud, mis otse jultunult rahvast üles kutsusid kiriku keskvalitsusele mitte alluma. Meeletus vihas on isegi lahti lastud luigelinnud, kes kiriku keskvalitsuse mitteseaduslikkusest avalikult laulsid ja tema otsuste peale rahvast vilistama õpetasid. Südamlikus unissoonis loomade ja luigelindude lauluga... (L. Johanson, stp: Teie võite päris lüüriline olla.) ...pilkas kõrges kogus möödunud koosolekul härrade sotsialistide rõõmsa naerulagina saatel härra Gustavson oma pateetilise vihaga kirikut ja ristiusku.

Härra Riigikogu liikme Gustavson'i väljaastumine on tuhandete ristiusu pooldajate südamese sümboolse pölgusetundena vastu kajanud ja kristlastele isegi suurt propagandat teinud. Härrad sotsialistid on Riigikogus nii mitu ja mitu korda toonitanud, et nad mitte ristiusu vastased ei olla. Usk olla härradel sotsialistidel igapäevaseks. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kuidas siis Teil lugu on?) Ja tõepoolest, härrad sotsialistid käivad kirikuõpetajate juures oma perekonnatüüpid lahendamaks, paludes õpetajaid neid nende naistega ära lepitada. (M. Martna, stp: Vaata, mis härra Luur kõik ei tea!) Targemad härrad sotsialistid oskavad endid ka Riigikogus teistsuguselt üleval pidada ja oma tõsist nägu mitte näidata. Häda Teile, teie sotsialistid, teie variseerid, teie salalikud. (L. Johanson, stp: Härra Luur, kui vana Teil olete? Naer. Juhataja helistab ja palub rahu.) Kiriku- ja ristiusu-vastalises võitluses saavad härrad sotsialistid tulde temperamentliku ja avameelse härra Gustavson'i, kes üldkommissjoni alamkommissjoni koosolekul otsekohe välja mängis kõik trumbid ja ütles, et kiriku riigist lahutamise nii peab sündima, et kogudused oma varanduse võimalikult pea saaksid maha müüa ja likvideerida, ja et kirikutest kinod ja teatrid võimalikult rutem saaksid sisse seatud. Härra Gustavson, Teil olete pahandust sünnitanud! Teil tunnete väga hästi kirja, eks Teil ei tea, et kirjas on öeldud: „Häda sellele, kelle läbi pahandus peaks tulema, see on temale tulusam, et temale üks vesikivi kaela peaks pandama ja teda merde visatama ja kõige sügavamasse kohta ära uputatama!“ (M. Martna, stp: Ärge võltsige pühakirja, seal ei ole sugugi nii öeldud.) Täiesti nii, küsige härra Gustavson'i käest, kas tekst õige on, ta teab seda väga hästi.

Selli meeste kotist on härra Gustavson seekord terve nahaga pääsenud, aga ma usun, et Eestis on veel väga palju kotte, ja võimalik, kui ta veel maale läheb, et ta käsi siis kottide suhtes mitte enam nii hästi ei käi.

Praegu jagatakse hoope ja katsutakse lõhkuda organisatsiooni, kes sinepi-ivakesest suureks puuks on võrsunud ja oma okstega terve ilma täidab. Ristiusk ja ristiusu kirik pole mitte olnud negatiivseks jõuks, nagu seda tähendas härra rkl. Gustavson, vaid ta on alati olnud suureks positiivseks jõuks. Juba lagunevale Rooma ilmariigile on ristiusk uut verd soontesse juurde valanud, ta on masside hävitavaid tuge tagasi hoidnud, ta on rahvaid ja seltskondi kasvatanud. (V. L i n n a m ä g i, krst: Ei maksa pärlid sigade ette

visata.) Ta on toitnud ja kaitsenud inimesi, kui ilmalikud võimud igasuguse autoriteedi olid kaotanud. Kirik on hiilgava tähena läikinud pimedal keskajal ja kultuuri ja teadust arendanud siis, kui selleks igasugused võimalused puudusid. Renässansi ajal on kirik ja ristiusk need tegurid olnud, kes on ilma kuulsaid nimesid andnud maalikunsti alal. Renässansi aeg on meile andnud kunstnikke, kelle teosed surematud. Minge Londonis Briti natsionaal-galleriisse ja vaadake seal kuulsate meistrite pilte; kõik nende sisu, nende mõtted, nende tunne on võetud ristiusu sügavusest. Seal on nimesid, nagu Paolo, Veronese, Velasquez, Bellini, Titsian, Tintoretto, Rembrandt ja teised. Ristiusk ja ristiusu kirik on andnud suurimaid helimeistreid, kes kõik oma sügava tunde, oma geeniuse on osanud helidesse luua. Ristiusk ja ristiusu kirik on õpetanud ligemist armastama nagu iseennast, on õpetanud ennast ligemise heaks ohverdama. Seda on kirik teinud. Ristiusk ja ristiusu kirik on alati rahuidee eest välja astunud. Tema on konverentse ja kongresse üle ilma kokku kutsunud ja seda, mida teie, härrad sotsialistid, ei saa, ja mida ükski teine jõud ei ole suutnud teha, seda saab kindlasti korda saatma ristiusu kirik. Ja kui teie nüüd hoope jagate ristiusule ja ristiusu kirikule, siis ei karda meie põrmugi, et teie hoopeid purustavad oleksid usule ja kirikule. Eesti rahvakirik aina kristalliseerub nendes hoopeid. Ta võrsub välja niisuguseks teguriks, mis alati meie riiki ja rahvast saab toetama, nagu ristiusk seda ajalooveergudel kõikide riikidega on teinud. Usk ja kirik jääb alati seisma, — teie hoopeid ja kallalekippumised ei suuda kunagi ei usku ega ka meie kirikut vankuma panna, ja ei löö ka vankuma meie rahva ja ristiusu pooldajate usku ja tahtmist tema eest võidelda ja selles võitluses ükskord ka võita.

P. Baranin (vn): Господа депутаты! Я взял слово главным образом потому, чтобы ответить на одно из заявлений министра внутренних дел, который, отстаивая центральные церковные организации, сказал приблизительно следующее: „Система американского церковного устройства в особенности выгодна национальным меньшинствам“, подразумевая вероятно, что у национальных меньшинств существуют какие-то особые течения, к которым не может безразлично относиться государственная власть. Эта мысль подтверждается его вторым заявлением: „Государству не все-равно, кто будет править церковью: Московский патриарх или кто другой.“

Мысль напугать вас, господа, призраком Московского патриарха, я считаю не удачной. Эти призраки должны исчезнуть не только в воображении депутатов, но и министра по следующим соображениям.

§ 10 настоящего законопроекта гласит следующее:

„Usutunnistuslikkude ühingute ja liitude juhatus peab asuma Eesti vabariigi piirides.

Ühingud ja liidud, kes tunnustavad väljaspool vabariigi piiri asuvat vastava usutunnistuse kõrgemat valitsevat võimu, tegutsevad ainult Vabariigi Valitsuse loaga“.

Против этого параграфа никто из нас не возражает, а он говорит совершенно определенно о местонахождении высшей церковной власти, независимо от того, будет ли обсуждаемый законопроект построен на американской или европейской теориях.

Так что здесь дело не в национальных меньшинствах, а в принципах. Недаром в течение нескольких заседаний внимание всего Государственного Собрания приковано к обсуждаемому законопроекту. Можно сказать: нажаты все пружины и пущены в ход все машины. Борьба идет как-будто не на жизнь, а на смерть, но в потоке прений кое-что перемешалось: одни ведут религиозные диспуты, другие упрекают противников в некомпетентности, считая критику настоящего законопроекта специальностью только юристов, третьи напоминают депутатам об их государственных обязанностях, как-будто сами депутаты этого не знают, и даже нашлись такие философы, которые пустились в критику депутатского демократизма. Все это, может быть, очень хорошо, но может быть и лишнее. Мне кажется, что мы разошлись не столько из за противоположности взглядов, сколько из-за непонимания друг друга. Я думаю, что никто из нас, от земледельцев до социалдемократов не имеет в виду путем настоящего закона разрушить церковь, подпилить ее основы.

(Koosolekut hakkab juhutama abiesimees **A. Jürman.**)

Разница только в том, что одни стремятся построить этот закон на принципах тех времен, когда церковь была оружием в руках государства, а другие, не посягая на церковные устои, желают согласовать этот закон с требованиями жизни. В этом вся разница. Мы стоим за предоставление прав самостоятельной регистрации приходам не для разрушения

церкви, а для создания в церкви такого положения, которое обеспечивало бы мир и порядок, чтобы отношения между центральной властью и приходами покоились на взаимном доверии и уважении. Для достижения этих задач считаем необходимым: с одной стороны несколько умерить пыл власть имущих церковных кругов, а с другой — предоставить приходам больше самостоятельности. При таком порядке такие конфликты, как Изаковский, будут решаться не путем указов, а путем воздействия разумным словом, стремящимся к отысканию общего языка.

Я очень извиняюсь перед вами, господа, что затронул Изаковский конфликт, но я вынужден это сделать, потому чтобы обратить ваше внимание на следующее обстоятельство. Этот конфликт будет улажен так или иначе без особо тяжелых последствий для участников его, так как все участники — эсты. Но если бы такой конфликт произошел в русской православной церкви, то одна из враждующих сторон обязательно примешала бы сюда еще политику и в результате получилось бы вмешательство министра внутренних дел с последствиями административных высылки. Что это было бы непременно так, говорят нам факты прошлого. До сего времени ни один церковный конфликт у русских православных, кажется, без министра внутренних дел не обошелся. (*J. Tõnisson, rhv: Konfliktid on seda laadi ka, kulla mees.*) А причин для вмешательства было, пожалуй, меньше, чем в Изаковском. Вот поэтому я считаю если церковь будет предоставлена самой себе, тогда она скорее стряхнет с себя наследственную пыль времен и эпох и пойдет по единственному пути, указанному ей Великим Учителем.

(Sekretäari kohale asub sekretäär **J. Holberg.**)

В заключение несколько слов г. Пятсу. Уважаемый депутат, пользуясь авторитетом юриста, изволил сказать, что если мы предоставим право регистрации приходам, то этим поставим в безвыходное положение римско-католическую церковь, у которой отдельный приход есть самоуправление епископа или его уполномоченного. В доказательство, что эти опасения неосновательны, — я уверен, что г. Пятс в них также не верит, я позволю себе огласить вам выдержку из церковного права: „В Америке государственная власть знает отдельные религиозные общины только через их уполномоченных

представителей. Но нельзя сказать, чтобы в Северной Америке не существовало обширных религиозных союзов. Некоторые вероисповедания имеют там своих последователей во многих штатах. Эти последователи организовались в одно целое, имеют свое объединительное устройство, но таковое устройство совершенно игнорируется со стороны государства. Такое объединительное обширное устройство имеют: епископальная, пресвитерианская церковь, методисты и римско-католическая церковь. Последняя, желая согласовать требования законодательства Северо-Американских штатов относительно представительства религиозных общин с своим воззрением на общину, по которому община должна быть самоуправлением епископа, или его уполномоченного ксендза, поступает таким образом: в каждом приходе в список избираемых представителей вносится ксендз или епископ, и он обыкновенно избирается прихожанами в требуемые представители“.

Как видите, дело решается совсем просто. В числе уполномоченных, представляющих устав на регистрацию, одно лицо является уполномоченным епископа и этим очень просто решается вся сложность вопроса, о которой говорил г. Пятс.

Лично я очень удовлетворен высказанными пожеланиями г-на Пятса в отношении старообрядцев и других религиозных объединений. Но должен заметить, что правительственный законопроект создавал весьма тяжелые условия для существования старообр. общин. Комиссия Государственного Собрания пошла в этом направлении навстречу. Однако, рамки закона, выработанного комиссией, хотя и свободнее правительственных, но все же много уже тех, которые существовали последнее время в России, где была господствующая церковь, но об этом поговорим при втором чтении.

L. Raudkepp (krst): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma ei tahaks siin midagi esile tuua, millest enim juba räägitud, vaid kui sõna võtsin siis selleks, et mõnda uut juurde võtta. Mis puutub küsimuse juriidilisse selgitusse, siis on rkl-d härrad Päts ja Einbund tänuväärilisel viisil asja juriidilist külge meile, kes me enam-vähem võhikud, selgitanud. Ma tahtsin õiendusena niipalju ette tuua, et rkl. härra Tallmeister eksib, kui ta kirikupäeva võrdleb Riigikoguga, selles arvamisest olles, et kirikupäev ei suuda kon-

kureerida Riigikogu kõrval. Asi on nii, et Riigikogu liikmeteks võivad olla ka ametnikud, ministrid ja ministrite abid, niisama kui kirikupäeva liikmeteks on õpetajad ja köstrid. Köstrite kirikupäeva liikmeks võtmise sihiks oli see, et lähendada kirikut rahvale, sest teate ju väga hästi, et kirikuõpetaja ei suuda alati seista rahvale nii lähedal kui seda suudab köster. (V a h e l h ü ü d e d.) On ju väga hästi teada, et ametnik ametisse nimetatakse, kuna köster ja õpetaja on ikkagi valitavad, neid valib kogudus. Selles asjas ei vasta siis rkl. Tallmeister'i põhjendus tõele. (Th. Tallmeister, rhvsv: Mitte seaduse andmiseks ei valita neid, vaid teiseks otstarbeks.) Ma saan aru nende härrade meeolust, kes arvavad, et siin võitleb vabameelsus vanameelsusega, ja suudan asetada nende tunnetesse, kes selle üle nukrad on, et vabameelsust tagasi surutakse või seda teha püütakse. Katsun paari sõnaga seletada, missuguses suunas praeguse aja moodne sihivõtmine usuasjus areneb. Rkl. Tallmeister on kõige rohkem rõhutanud seda, et tõtt tuleb selgelt ja julgelt kuulutada. See ei ole mitte uus lööksõna, vaid päris vana. Ratsionalistid on sada aastat tagasi sedasama kuulutanud, kuid nad jäid selle juures, et kõik peab mõistusepärane, mõistusega seletatav olema, kängu ja hädasse. Nad läksid oma jutluses viimaks isegi niikaugele, et teemi juures, kuidas Juudas end üles poos, või kuidas Naatsareti prohvetit taheti kividega surnuks visata, hakkasid jutlustama, kuidas tuleb köit punuda või uulitsaid kividega sillutada j.n.e. See oli ratsionalistliku voolu lõpp. Kui meie tänapäev küsime, mis ütleb meile usuteadus ja missugused väljavaated avanevad selles asjas inim-mõistusele, ka neile, kes usuteaduslikul alusel ei seisa, siis peab küll ütleva, et lugupeetud võistlejad, härrad Tallmeister ja Kuljus, on meie aja mõtteviisist umbes 30 aastat maha jäänud, meie aeg rõhutab just irratsionaalsust, seda, mida meie oma mõistusega kätte ei saa. Eks seleta näiteks Spengler'i „Untergang des Abendlandes“, et Euroopa oma mõtteanalüüsis, tõdede vormuleerimises võib pankrotti jääda ja tuleb tagasi pöörata intuitsiooni kodumaale, Aasiasse, kus usulised tunded peasa mängivad ja kus seletatakse, et viimast tõtt ei või kätte saada. Nimetan paar tuntud mõtteteadlast, nagu Euken ja Bergson, kes seletavad, et moodne vool on hoopis teine kui see endine, kui arvati, et kõike tuleb mõistusega seletada. Tahaksin tähendada, et õpetaja Kuljus on siin ehk moodsam, kui rkl. Tallmeister, sest tema paneb rohkem rõhku luulelise intuitsiooni peale, kuid ajab selle eest

jälle Kristuse ja Buddha täiesti segi, haavates kristliku koguduse tundeid.

On ikkagi tähtis koguduse usutunde austamine ja usku õpetades ei või kuidagi väärtada nii, et see tõukekiviks saaks koguduse usutundele. On ju täielik vabadus jäetud usutunnistuse kuulutamisele, kuid püüe tagasi minna vanale meetodile ja kõiki asju ratsionalistlikult ära seletada, see ei ole moodne, on ajast mahajäämine. Hädaldamine, et vabameelsusele hoop antakse, nagu seda keegi A. J. „Postimehes“ teeb, on täiesti põhjendamata. On ka endisel ajal „protestante“ ülesse astunud ja seda tehakse ka tänapäev. Nad olid arvamisel, et nad suurt tõtt kuulutavad ja kui seda tähele ei panda, siis läheb maailm hukka. Tooksin näitena Servet'i, kelle Kalvin kahjuks ära põletada lasi. Tema oli sel arvamisel, et tema apokalüptiline olevus on nii suur ja vägev, et kõik usupuhastajad oleksid pidanud tema sõna kuulama. Tema õpetuses oli õieti kaks punkti; kolmainus ja Kristuse isik, mille hindamises ta eitavale seisukohale asus. Nüüd tahetakse jällegi see vana laad ja viis esile tuua — kõike ratsionaliseerida. Kui sellelaadiline vabameelne mõttevool läbi ei lähe, siis tekkivat mingisugune hädaoht. Just inimõtte edu seisukohalt võin öelda, et see liikumine, nagu rkl. Tallmeister siin püüab läbi viia, et mõtlemine ja ratsionalism võiks selgetes vormides väljendada usulisi vaateid, see on mahajäänud vool ja ei olegi moodne vool. Kui see seaduseelnõu sel kujul vastu võetakse, et võib registreerida end niihästi üksikogudus, kui ka terve kirik, siis on mõlemad ju rahulduse saanud ja meie võime kõige parema lootusega selle seaduseelnõu esimesel lugemisel vastu võtta. Kui Iisaku koguduse kõrk toon põlgtust avaldab konsistooriumile, siis on see ju üks väike episood, mis meelde tuletab mineviku sündmusi sellel alal. Kõik need liikumised selles mõttes, kus ratsionalismi on rõhutatud, on kängu jäänud, ja seda teame ajaloost üldse ja kiriku ajaloost eriti. Siin ei ole midagi uut ega moodsat, vaid see on vananenud.

(Sekretäri kohale asub abisekretäär **L. Raudkepp**.)

J. Jans (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Mina ei oleks mitte selle seaduse kohta sõna võtnud, kuid jälgides ajalehtede kaudu ja siin Riigikogus kõnesid, leian, et mõned väga tähtsad asjaolud, mis selle seaduse täitmisele hoopis ootamata sihi võivad anda, siit kõnetoolilt puudutamata on jäänud. Mulle näib, et Riigikogu liikme härra Tallmeister'i, kui ka minu parteiseltsimeeste lootus, et selle seaduse põhjal mingisugune vabameelne vool

meie kirikus maksma saaks pandud, täiesti põhjendamatu on. (V. Linnamägi, krst: Täiesti õige!) Võtame järgmised paragrahvid. § 1. on öeldud, et riik omalt poolt ei toeta ühtegi usutunnistuslikku ühingut või liitu ega anna eesõigust ühelegi usutunnistuslikule ühingule või liidule, kuid § 3-das on ära öeldud, kuidas viisi või missugusel alusel ühte usutunnistuslikku ühingusse isikud või liikmed sisse või sealt välja võivad astuda. Siin on ainult üldiselt ära määratud, et see rippuda vaba kodaniku tahtmisest, kuid seadust edasi lugedes leiame, et ühingusse vastuvõtmine ja väljaheitmine on jäetud ühingu üldkoosoleku asjaks. § 15. p. 7. loeme, et liikmete väljaastumise ja väljaheitmise kord ja tingimused peavad liidu põhikirjas tähendatud olema. Sealsamas on punkt 2, milles ära määratakse, et liidu või ühingu põhikirjas peab selle ühingu või liidu õpetuse alus ja sunduslikkude usuliste talituste kirjeldus sees olema. § 2. järgi võivad ühingu liikmeteks olla teatud õpetuse poolehoidjad. Ja § 25., kui ma ei eksi, määrab ära, et teatud usutunnistusliku ühingu või liidu omanduses või valdamisel olevad sennised varandused jäävad vastava usutunnistusliku ühingu või liidu valdamisele edasi. Asi on siis niiviisi, et praegu tegutsevad Eesti vabariigis usutunnistuslikud ühingud teatud põhikirja ja teatud usutunnistuslikkude tõekspidamiste alustel, mis ära tähendatud teatud usutunnistuslikkudes kirjades. Need olemasolevad kogudused koosnevad isikutest, kes kindlasti selle vana väljakujunenud õpetuse pooldajad on, kuna need, kes vahest leiavad, et sennistes usutunnistuslikkudes tõekspidamistes on mõndagi vanaks jäänud, need on eemale jäänud nendest usutunnistuslikkudest ühingutest, peale mõningate, ja ei võta nende tegevusest osa. Järelikult registreeruvad selle seaduse alusel sennised olemasolevad usutunnistuslikud ühingud senniste põhikirjade ja tõekspidamiste alusel. Selle seaduse põhjal, nii pea kui nad registreeritud on, enam sinna teisiti mõtlejad isikud vastu võetud ei või saada, ja kes sees on, heidetakse sealt välja. Riik on suured varandused usutunnistuslikkudele ühingutele andnud. Veel hiljuti võeti vastu seadus, et riik annab hulga maid ja metsi nendele usutunnistuslikkudele ühingutele tarvitada. Riik kingib seega senniste tõekspidamiste alusel tegutsevatele ühingutele suured varandused, kuna need ühingud, mis tekkima peaksid ja millest loodetakse, et nad tegutseksid uute tõekspidamiste alusel, need ei saaks nendest varandustest mingit osa. Mina arvan, et ka Iisaku kogudus ennast senniste luteriusu põhikirjade põhjal registreerib ja järelikult ei või ta õpetaja enam, kui ta teistsuguseid õpetusi pooldab,

seal olla ja peab lahkuma. Kui niiviisi on, et kiriku varandused olemasolevate ühingute kätte läinud, siis nende käest mingisuguse vabama voolu kätte enam ühtki varandust edasi võtta ei saa, olgu siis, et tehakse revolutsioon ja lüüakse kõik senni olemasolev kord jälle kokku ning pannakse uued seadused kiriku varanduste valitsemise alal maksma. Mina näiteks ei usu, et mind pärast selle seaduse vastuvõtmist mõnda sennisesse usutunnistuslikku ühingusse, kui ta on ennast registreerinud, vastu võetakse. See on täiesti võimatu. Küsimus ongi selles seaduses nendest varandustest, mis usutunnistuslikkudel ühingutel senni tarvitada olid ja mis nüüd edaspidi nende tarvitada peavad jääma. Minu poolt kirjeldatud väljavaated olenevad täiesti selle seaduse konstruktsioonist, täieliku juriidilise järjekindlusega võib seda ette öelda ja ma tahaksin tõepoolest mõnda seisukohta pooldada, mis paremalt poolt ette on toodud ja tähelepanu juhtida järgmiste asjaolude peale.

Pooldavad seda seadust eriti sotsialistid, siis härra Tallmeister, sakslased ja venelased. Igaüks loodab, et tema huvid selle seaduse läbi kaitstud saaksid. (J. Temant, põl: Olete oma õiged kaaslased valinud!) Mina ja minu seltsimehed ei ole neid kaaslasti omale tahtnud, see on tulnud tahtmata, ja ma pean ütleva, et kui kaks teevad ühte ja seda sama, siis see ometi üks ja see sama ei ole, vana ladina ütelse järele.

Sakslased tõendavad, et meie juures ilma-sõja lahtipuhkemisest saadik Saksa pastorite arv õpetajate hulgas on suurenenud 13% võrra. Nad loodavad sellepärast selle seaduse abil omale teatud positsiooni kindlustada kauemaks ajaks, meie kirikut edasi oma mõju alla jätta, kus nad endid kõigi oma ajast maha jäänud vaadetega maksma panevad. Mina leian, et äärmiselt tarvilik on, et ajakohased vabamad vaated usutunnistuse või usu alal maksma saaksid pandud. Meie ajalugu õpetab, et Baltikatoliku kui ka luteri kirik ei ole midagi muud olnud, kui töötava rahva, alamate rahvakihtide orjastamise abinõu. Älati on preestrid ja õpetajad, välja arvatud üksikud, seisnud valitsevate kihtide kõrval, on sündmatuid usutunnistuslikke kirju välja antud, milles õpetati näiteks, kes on pandud orjama, orjaku heameelega, ja kus hirmutati neid kõiksugu põrgulugudega, kes mitte orjapidajate sõna ei kuula. Mina leian, et meie kirik jääb kõnealloleva seaduse põhjal samasugustesse kättesse veel kauemaks ajaks ja asub võistlusesse meie demokraatliku riigiga. Mina puudutan lõpuks vähe meie usutunnistuslike dogmade sisu, ära näidates, kuidas meie lahku võime minna ja ühe üksiku asjaolu tõttu juba võimatuks võib

saada kellegil usutunnistusliku ühingu liikmeks olla, kuigi oma peajoonetes see isik pooldab teatud usuühingu õpetust. Mooses on piibli tõenduse järgi käskusid andnud, on käsuraamatuid kirjutatud ja on Israeli rahvast kõrbest läbi juhatanud. Kuid on teada ja nimelt uuem teadus tõendab, et Mooset pole üldse olemas olnud, sest temast ei ole mingisuguseid ajaloolisi jälgi olemas. Muuseas pooldab seda vaadet tuntud egiptoloog Eduard Meyer. Ka teised meie aja tuntumad egiptoloogid tõendavad sedasama. Kui nüüd keegi haritud inimene, asudes moodsa ajaloo vaatekohale, eitab seda tähtsat kuju piiblis, siis on ta pääsemine usutunnistuslikku ühingusse täiesti võimatu.

Kõike seda arvesse võttes leian mina, et selles seaduses peaks II lugemisel mõned olulised parandused ette võtma, et kindlustada soovivat vabamate voolude meie usutunnistuse alal maksmapanekut, et sennised ühinged majandusliku surve tõttu kauema aja peale ei takistaks nende voolude tekkimist. Teiseks, et takistada usutunnistuslike koonduste tarvitamist võitlusabinõuna demokraatliku Eesti vabariigi vastu.

Need olid asjaolud, mille peale mina tarvilikuks pidasin Riigikogu liikmete tähelepanu juhtida.

J. Tõnisson (rhv): Austatud Riigikogu liikmed! Oma kõnes on rkl. Tallmeister tarvilikuks arvanud seletada, nagu oleks tema seisukohale siin vastu vaieldud sellepärast, et tema on demokraatlikust liidust ära minnes kibedust sünnitanud. (Th. Tallmeister, rhvsv: Mis „Postimees“ on kirjutatud?) „Postimees“ oleks pidanud veel rohkem kirjutama sellest haiglasest enesearmastusest. Oletada, nagu oleksin mina siin kibedusest kõnele- lenud, sest et härra Tallmeister ja tema kaaslased on ära läinud demokraatlikust liidust, see on niisugune mõõdupuu, mida nüüd ei tohitaks tihata siin appi võtta. Kui tahetakse seletada või mõista anda, nagu oleksin mina siin meie kiriku ja riigi lahutamise asjus oma seisukohale sellepärast sattunud, et mina olla kibe härra Tallmeister'i peale, sest et ta on demokraatlikust liidust ära läinud, siis ütlen ma — niisuguses arusaamises ei tohiks mitte keegi Riigikogu liikmetest minna selle suure küsimuse juurde. Minul ei ole mingisugust kibedust, et liidust härra Tallmeister või teised ära läksid. (A. Tamm, rhvsv: On ikka tunda küll, härra Tõnisson!) Kui teie tahate mõista anda, nagu oleksin mina kibe sellepärast olnud, et liidu lagunemise tagajärjel mina ka Riigikogu esimehe kohalt ära läksin, siis võite Teie seda oma seisukoha järele nõnda

hinnata, aga mina võin öelda, et teie toetus minule midagi ei ole. (Vahelhüüe rhvsv rühmast: Teie ei teretagi kedagi meie hulgast!) Igatühte mina ei tahagi teretada. (Üldine naer!) Ei ripu mina kellegist ära, mina olen nii iseseisev inimene, et teie ei imponeeri mulle kõigi oma annetustega, teid ei ole minule vaja. Minul ei ole ülepea teilt kellegilt midagi tahta ega soovida. (Naer.)

Niipalju selle mõõdupuu hindamiseks ja äratähendamiseks, kui nii väiklaste isiklikkude pistetega kõneldakse riigi ja kiriku lahutamisest. (A. Tamm, rhvsv: „Postimees“ pistab kõige rohkem!) Kui teil mõni sõna seal on haige koha pihta sattunud, siis on see väga õieti tehtud. Ja ma ütlen: valusamini oleksite pidanud teie saama! (Th. Tallmeister, rhvsv: Niisama oleksite pidanud ka Teie saama!) — Siin kõneleb Riigikogu liige Tallmeister, nagu Luter väikses stiilis. Nõnda ja teisiti mitte kuidagi ei või! (Naer.—Th. Tallmeister, rhvsv: See on see õige stiil!) Aga ma ütlen teile, et õpetaja Tallmeister on väga subjektiivne inimene. Kui tema oli ülikoolist lahkunud, siis olid tema kaaslased halvasti üllatatud sellest pietistlikust vanameelsest usulikust seisukohast, kui ta prooviaastat pidama läks. Tema oli siis üks nendest, keda nooremad liberaalselt mõtlevad teoloogid pidasid liiga mahajäänud vaadetega isikuks. See oli just liberaalse teoloogia seisukohalt. Kui ta Riias vabamas õhus mõnda aega sai vett ammutanud, siis nägid ta silmad ilma ja asju sootü teisiti. (K. Ast, sd: Sauluse viisi!) Ei mitte ainult Sauluse viisi, vaid see läks otse Eliase viisi tulisel vankril! (Naer.) Kui siis nüüd niisugune suurte kalduvustega inimene tahab vastupidiselt suurt osa etendada, siis ärge tema arvaku, et tema kõigile imponeerib, kes teda tunnevad. (Th. Tallmeister, rhvsv: See on see stiil, see on see õige stiil!) See on see stiil, kui Teie tahate subjektiivseid momente esile tuua selle asemel, et näidata, kuidas lugu oluliselt tõesti on. Mina tahan aga neid subjektiivseid momente esile tuua, et näidata... (Th. Tallmeister, rhvsv: Need on täiesti valed!) Teie kaaslased teavad seda paremini! (Th. Tallmeister, rhvsv: Teie moonutate!) Moonutamisest pole siin juttugi! (Th. Tallmeister, rhvsv: See on täielik moonutamine!) Mina karakteriseerin seda seisukorda ainult selle poolest, et näidata: Kui rkl. Tallmeister selle küsimuse kangesti kuumaks ajab ja tahab teisi uskuma panna, nagu ei saagi see teisiti olla, siis on see ainult subjektiivne seisukoht. Meie ei saa siin aga mitte subjektiivselt talitada, vaid selle küsimuse lahendamisel meie peame katsuma läbi tungida niisugusele vaatekohale,

mis kauem püsiks ja mis mitte ei oleks üksiku isiku silmapilkliku meeololu vili, vaid mis võimaldaks meie kiriku ja riigi vahekorra lahendamist tõesti niisugusel kujul, et võib ta aegade jooksul püsima jääda. Kui meie aga siin subjektiivsete meeolude mõju all nii kergelt uusi probleeme loome, siis kaob meil vastutus-tunne ära meie rahva hingeelu probleemide selgitamisel. Meie peame siin meeles pidama, et kui Riigikogu otsuse teeb, siis see sügavasti mõjub meie rahva hingeolus. Siin on üldkiriku, või aga üksikkoguduse eesõigustusel ja teatava vahekorra kindlaksmääramisel nii suured tagajärjed meie rahva kirikliku elu kujunemise kohta, et siin ei tohi mitte uisapäisa teatavate meeolude surve otsuseid teha. Ja kui mina siin selle peale tähelepanu juhin, et üksikud inimesed liig subjektiivselt asja esile toovad, siis ei tähenda see mitte isiklikku mõnitamist, vaid ma tahan seega ära tähendada, et meil neid mõtteväljendusi ka selle järele hinnata tuleb. Sellelt seisukohalt tähendan mina, et meil ei tohi silmist kaduda need tagajärjed, mis siis tekivad, kui meie üksikud kogudused tõesti autonoomseks teeme, nõnda, et meil enam tõsise kirikuga tegemist ei ole, vaid ainult üksikkogudustega. Meie teame, kuidas meil subjektivismi küllalt on. Meie subjektivism on alles välja arendamata muude rahvaste subjektivismi vooludega võrreldes, sellepärast et meie ei ole saanud veel välja kujuneda vabas eneseavalduses, eneseväljenduses. Meil on nagu pais korraga eest ära võetud ja nüüd katsub igaüks kõigis asjus omaviisi tegutseda. Selle tagajärjeks on, et kui meie hakkame üksikkogudusi autonoomseks tegema, siis see, mis peaasi on, mis kõiki võib ühendada, mis ka meie rahva hingeelu arenemisel ja vaimuliku elu väljakujunemisel peaks esimesele joonele asuma, jääb varju nende üksikute väikeste voolude lahkuminekute taha, mis õieti peaksid ära kaduma sellesse üldisesse voolu. Selle tagajärjeks on siis, et meil iga üksikkoguduse võimumees, kas ta õpetaja, köster või kellamees, hakkab isegi põhiküsimustes omalt seisukohalt mõju avaldama. Ja meil tuleb niipalju lahku-minekuid ja võitlusi seal, kus võimalik oleks väga hästi vastastikuse sallivuse ja arusaamise teel üle saada vastoludest. Selle tagajärjeks on meil nähtus, et rahva hingeeluline arenemine paraliseeritakse, halvatakse. See on aga meil rahvuskultuuriliselt hädaohtlik. Isegi meie riikluse seisukohalt. Meil on äärmiselt tähtis, et meie vaba kultuurrahvana ühtlasi riigi- ja rahvaelus nõnda välja kujuneksime, et meie rahva sisemine jõud mitte ülearu paraliseeritud ei oleks asjata vastolude pärast. Meil on palju katsumisi karta; meil on niisuguseid hädaohtusid, et kui meie ei taha ühendavaid

momente rohkem kultiveerida, siis meie ei saa vast seda pinevust välja kannatada, mis meil kanda tuleb. Kui meie kiriku, kui rahvusliku organisatsiooni aitame halvata üksikoguduste autonoomia-liialdamise tagajärjel, siis tuleb meil rasketel aegadel liig hilja kahetsus, et meie ei ole katsunud seda tegurit oma elus kultuurilises ja riiklikus arenemises tarvilikult alal hoida, kui mõjuvõimsat tegurit. Sest kas meie teame, millal meil tarvis läheb, et meie välismõjude, välissurve tagasitõrjumiseks peame katsuma oma inimesi ühendada?! Kui katsume vaadata, kuidas praegu hakatakse kasutama riigi ja kiriku lahutamise seadust rahvuslikult seisukohalt, siis juhin tähelepanu sellele, mis rkl. Baranin ette tõi. Tema hõõrus mitmel korral seda, kuidas Iisaku asi ei või halvasti lõppeda, sellepärast et seal ainult eestlastega tegemist on. Kui aga oleksid ka venelased asjasse segatud, siis tuleks sise-minister oma surveavaldustega, sest ei olevat ühtegi konflikti Vene kirikuelus olnud, mida mitte siseminister lahendada poleks tulnud.

Juhataja A. Jürman: Rkl. Tõnisson, Teie kõneaeg on täis, kuna aga rkl. Liigand oma sõnaõiguse Teile edasi on lubanud, siis on Teil veel 15 minutit aega.

J. Tõnisson (rhv): Ma rõhutaksin, need konfliktid on tihti sedalaadi olnud, et siseminister on pidanud vahele astuma. Siis tähendab see ometi, et siin ära kasutatakse väikest eelmängu tuleviku jaoks. Kui meil edaspidi kõik üksikogudused saavad täieliku autonoomia, siis võiksime arvata, et need inimesed, kes siin praegu sedaviisi kõnelevad ja kelle esitajad siin nõnda mõtteid avaldavad, ei vaiki tulevikus ja ei jäta kasutamata juhu-seid, kuidas aga vastolusid Eesti riigis eestlaste ja venelaste vahel õhutada. Siis tuuakse kiriku-küsimused rahvusvahelisel alusel päevakorra-le, niipea kui saadakse. Sünnitatakse teistsuguseid vastolusid üksikute kirikute keskel.

Kui Vene kogudused apostlik-õigeusu süles on nii kangesti frondeerinud, et seal kiriku sisemise rahu seisukohalt tõise vastuhakkamisega tegemist on olnud, siis küsitagu ometi, mis tuleb edaspidi, kui meie oma seadustega õhutame veel niisuguseid vastuhakkamise võimalusi, kui kaasa aitame selleks, et rohkem ära kasutataks niisuguseid illoiaal seisukohti Eesti riikliku ühistunde vastu?! Kas meil on siis hea hakata tagasi kiskuma, kas meil oleks tarvis antud õigusi tagasi võtta?! Selle asemel võiksime parem ette mõelda, et meie sammugi kaugemale ei lähe kui tarvis! Ja kui meil tõesti nii liberaalne seisukoht valitsuse eelnõus on väljendatud, et isegi 500 inimest võivad

oma kiriku luua, selle registreerida, ja selle-juures iga kogudus, kui ta tõesti seespidi sunnitud on oma usutunnete lahkuminekute pärast erinema teisest konfessioonist, ise konfessiooni võib luua — mis teil siis veel tarvis on koguduste iseseisvaks arenemiseks?! (Vahele hütte paremalt poolt.) Ütlesin juba enne: kui tahate, võtke 300, selle vastu muidugi ei vaielda. Vaadake, kui meil juba nii liberaalne seisukoht maksma pannakse, mida teie siis veel sellega tahate, et sihilikult kõik üldkiriku koondusvõime ära tahate halvata?! Kas saate siis vastutada meie riikliku arenemise tuleviku eest ja õigustada seda subjektiivselt ärevas meeleolus avaldatud seisukohta?! Kardan, kui seda viisi silmapilklike meeleolude järele käies oma suurema rahvusliku organisatsiooni, peale iseseisva riikliku korra, hävitame ja teatavale korralagedusele ning anarhiale teed valmistame, siis saadame meie oma rahvale nii suurt kahju, et selleks mingisuguse liberaalse usuteaduse seisukohalt küllaldast põhjendust ei leita.

Meil on võimalik üldkirikuga ühenduses küllalt veel mitmesuguseid vaateid väljendada, meil on võimalik üksteisega võidelda ja üks-teise seisukohtade vastuvoolusid sünnitada. Kui aga meie juba ühise platvormi täiesti ära hävitame ja purustame, siis ei leia meie endid mitte ka neil momentidel, kus on tarvis ühist tegu! Ja sellelt seisukohalt ei ole minu arust ilma mingi sisemise tarviduseta võimalik vastu seista sellele üliliberaalsele vaatekohale, mida valitsus oma seaduseelnõus on väljendanud.

Juriidiliselt on siin küllalt selgesti näidatud, kuidas meie õiguse ja seaduslikkuse seisukohalt vaevalt teisiti saaksime tegutseda. Kui meie siin hakkame selle vastu vaidlema, siis lõpeb see ikka ainult sellega, et meie tahame jälle ühte väikest revolutsiooni toime panna, kus seda sugugi tarvis ei ole, hakkame midagi võimu abil murdmise teel muutma, kus see evolutsiooni teel täiesti võimalik on. Sellepärast arvan mina, et kõik niisugused katsed täiesti põhjendamata ja aluseta on ja et siin enese taltsutamata ja enese distsiplineerimata tagajärjel juriidilisi küsimusi katsutakse rohkem usulisteks küsimusteks teha. Kui on meil nii liberaalne kiriku kord, nagu siin seaduseelnõus ette nähtud, siis on vabal usulisel arenemisel niipalju võimalusi, et tarvidust ei ole üldkirikut üksikoguduse üle-aruse eesõigustamise teel purustama hakata.

Juhataja A. Jürman: Sõna on rkl. Tallmeister'il, rkl. Veberman on oma sõna-õiguse edasi andnud.

Th. Tallmeister (rhvsv): Ma tahan ainult faktilise märkusena sõna võtta. Mul on

õieti piinlik isiklikke asju siit Riigikogu kõrgelt kateedril arutama hakata, aga kui need niisugusel kujul siin on esile kistud, nagu härra Tõnisson seda tegi, siis ei jää mul muud midagi järgi, kui järgmist seletada. Iseenesest ei loe ma enesele sugugi häbiks, (J. Tõnisson, rhv: Ma ei ole häbistada Teid tahtnud.) kui see õige oleks, mis ta ütles, et mina 14 aasta jooksul palju pahemale poole oma vaadetes olen nihkunud. Aga see ei ole mitte õige. Üldiselt olen ma oma usuteadlikkudes vaadetes 14 aastat tagasi umbes samal seisukohal asunud, kus ma tänapäev seisán. Muidugi olen ma üksikutes asjades palju juurde õppinud, aga üldine positsioon on seesama. Mina võin seda dokumentidega tõestada. Minul oli sel korral kui ma ametisse astusin, juba kirjavaetus konsistooriumiga, kus minult on, näiteks, aru päritud neitsistsündimise eitamise pärast. Ja kui mind ordineeriti, siis oli minul kindral-superintendentiga kolme tunni pikkune jutuaamine selle üle, kas on võimalik mind ordineerida ja jõuti otsusele, et niisugune küsimus, nagu neitsistsündimine, ei ole mitte olulise tähtsusega. Seda toon ma ainult selleks ette, et näidata, et see mitte õige ei ole, mida rkl. Tõnisson siin ette tõi, ja et kui ühes sellega siin katsutakse sõprade ja kaaslaste peale toetudes mind kahtlustada, et kas kuidagi ei saaks tema peale väikestki varju heita ja näidata, et vaata, ta on oma seisukohta muutnud, (J. Tõnisson, rhv: Mingisugusest varjuheitmisest ei ole juttu.) siis on see õieti vilets abinõu, mis siin Riigikogus ettetoomis ei vääri.

Haridusminister H. B. Rahamägi: Väga austatud Riigikogu liikmed! Kui mina läinud korral sõna võtsin, siis tegin seda sellepärast, et näidata, et see, mida Eestis kiriklikult mõtlev rahvas 1917. aastast alates suures kibedas võitluses kätte on saanud ja omale fikseerinud koguduse esitajate läbi, et see on suurelt osalt väljendatud ka selles seaduseelnõus, mida Vabariigi Valitsus esitanud on. See on: analüütiline ja sünteetiline printsiip, mida kogudused oma enese organisatsiooni ülesehitamise juures tarvilikuks leidnud, et see on siin väljendust leidnud ja sellepärast on see eelnõu täiesti vastav selle rõhuva enamuse soovidele, kes 1917. aastast peale oma kiriklikku elu ja organisatsiooni on korraldanud. Selles mõttes rääkisin ma selle eelnõu poolt. Mis kogudused edasi teevad, kui kirik riigist lahutatakse, kas see viib kõige viimasele atomiseerimisele, selle vastu usulisest ja eetilisest seisukohast rääkida ei saa, ja mina ei usu ka, et selle läbi midagi ses suhtes kaotatud on, vaid mina kõnelesin tol korral mitte teoloogilistest ja usukõlblistest küsimustest,

vaid välja minnes riiklikkudest rahvuskultuurilistest ülesannetest. Ja selles mõttes tõmbasin konsekventse, et riigile täitsa ükskõik peaks olema, et kui tulevikus kirik täiesti oma jalule seatakse, kuidas ta siis oma sisemisi usu- ja kõlblusküsimusi otsustab. Ehk küll juba imelik on see, kui meie juba nõnda vabameelseks oleme läinud, et võib lihtsalt kõnelda sellest, et „vaestemajad on tarvilikud, aga ei ole kristliku armastuse avaldajad, aga niisamuti on tarvilikud pordumajad.“ Praegu on meie kiriklikult mõtlev rahvas oma enamuses fikseerinud teatud korra, mida ta tahab. Kui siis riik kirikust lahkub ja kirik riigist, siis katsume seda nõnda teha, et nad vihaga teineteisest ei lahkuks, vaid riik tunnustagu seda, mida kogudused ja koguduste esitajad on omale organisatsiooni alal soovinud. Tunnistame seda, mida nad on kätte saanud võideldes rasket palavat võitlust selleks, et nad võiksid koguduste elu edukalt arendada.

Mul oli kas õnneks või õnnetuseks tol korral juhus puudutada üht teoloogilist küsimust, sellepärast, et ta mõne Riigikogu liikme poolt esile tõsteti. Ja nagu ma seda tänasest stenogrammist loen, on selle peale härra Riigikogu liige Tallmeister reageerinud. Ütlen: Ei ole meie ülesanne hakata seletama seda, mida meie tahaksime, et üks või teine isik minevikust räägiks. Iga ajalooliselt mõtleva inimese ülesanne on leida seda, mida tol ajal mõeldi, vaatamata selle peale, kas see meile meeldib või mitte. Iga haritlase ülesanne ei ole mitte piiblist välja lugeda seda, mis neile meeldib, vaid pühakirjast tuleb lugeda seda, mida tollekordne inimene rääkis ja mõtles. See käib ka apostel Pauluse kohta ülestõusmisest. Mis puutub härra Tallmeister'i ettekandesse selle kohta, mis keegi üliõpilane professor Stromberg'i järgi kirjutanud, siis pean ütleva, et tean väga hästi, mis seal seisab. Professor Stromberg tõi seda selleks esile, et näidata, et üldised vaated, kus räägitakse Kristuse ideelisest elamisest, õiged ei ole, ja et apostel Paulus ütleb, et Kristus isiklikult on üles tõusnud, mille vastu mõned kirikuõpetajatest on. (Vaheühüüe Th. Tallmeister'i, rhvsv poolt.) Apostel Paulus ei või ometi lindude „isikust“ rääkida. Lugege terve tekst läbi. Küll kõneleb ta ihulikust ülestõusmisest.

V. Linnamägi (krst): Austatud Riigikogu liikmed! Käesoleva seaduseelnõu puhul on õige palju räägitud asjadest, mis käesoleva seaduseelnõu raamidesse ei mahu. On palju teoloogilisi küsimusi ja probleeme esile toodud ühelt kui teiselt poolt ja nende kohta võib öelda, et nad väga huvitavad kuulda, kuid arvan, et nad oma otstarbet ei täida, sest siin ei ole koht

nende probleemide selgitamiseks ja arutamiseks. Kuid neist laialdastest läbirääkimistest on siiski, olgugi et nad ei ole jäänud käesoleva seaduseelnõu piiridesse, väga palju kasu. On palju selgitust saadud selle kohta, missuguse kuju võtab uus õpetus, see uus protestantlik vool ja selle najale ehitatud kirik, mida nii hoogsalt propageerib rkl. Tallmeister. On siamaani sellest voolust räägitud ja kirjutatud iseäranis härra Tallmeister'i lehes „Protestantiline Ilm“, kuid ometi kõigi kirjutamiste peale vaatamata ei ole selget pilti võimalik saada olnud, missugune see tulevikukirik võib olla. Nüüd on meil selle kohta selgus enam-vähem olemas ja härra Tallmeister'i kõne stenogrammist loeme järgmist: „Mina ütlesin, et see on aumehelik, kui nad kõik sellele sisemisele veendumusele on jõudnud, et nad sellele põhimõttele truuks jäävad, ja edasi arendavad kunni viimase võimaluseni ja mitte nii, nagu härra Raudkepp tähendas, aumehelikult jutumärkides talitama ei hakka ja kirikut mitte nende hoole alla ei jäta, kes kiriku vananaiste ja palvevendade kirikuks muudaksid.“ Sellest selgub kahtlemata, et härra Tallmeister on selles veendunud, et kui meie evangeeliumi-luteri kirikus mõjule ei pääse protestantlik vool, siis muutub see kirik vananaiste ja palvevendade kirikuks ja koguduseks. Mõelge, missugune hirmus jõledus. Kirikus vanadnaised ja palvevennad! Aga mina küsisin härra Tallmeister'i käest, kas tema oma kirikus ei taha näha neid, kes palvetavad, kas tema omas kirikus ei taha näha vanunaisi? Siamaani ei ole ükski kirik vahet teinud ei juudamehe ega kreekamehe vahel, ei rikka ega vaese vahel, ei madalast soost ega kõrgest soost sündinute vahel, vaid on kõigile tröösti pakkunud ja neid oma liikmeks võtnud. Tulevikus ei või see enam nii olla, sest uus protestantlik kirik vaeseid ja viletsaid vanunaisi ja trööstiotsijaid vastu ei võta, vaid tõukab need kirikust välja. (L. Johanson, stp: Nagu teie vaesed ja väikesed lapsed hoolekandeseaduse alt tahtsite välja jätta.) Teie võite palju rääkida, mis vale on. Arvan, et härra Tallmeister mitte niisuguseid sõnu rääkima ei peaks, vaid loogilisemalt mõtleks, sest kui tema arvamise järele kirik ainult siis muutub vananaiste ja palvevendade kirikuks, kui tema õpetus seal võidule ei pääse, siis on loogiline, et praegune kirik on vananaiste ja palvevendade kirik, sest teie õpetus ei ole meie kirikus veel esile pääsenud. Ja kui see ka tõesti nii oleks, ei ole seal midagi pahaks panna — see peabki nii olema. Teie teate väga hästi, et juba ristiusu algusest peale ei ole kirikus kunagi palju suursuguseid mehi, kõrgeid vaimu, rikkuse ja rahakoti poolest olnud, vaid seal on alati palju vaeseid ja

koormatuid olnud. Kui kirikus palju viletsaid ja vaeseid on olnud, siis näitab see, et tema on oma õigele seisukohal asunud ja temal on võimalik olnud neile tröösti ja lohutust pakkuda. (L. Johanson, stp: Missugune koorem, härra Linnamägi, Teid praegu vaevab? O. Gustavson, stp: See on vist ikka see patukoorem!) Ja niisuguseid arvamisi kuulda ühe vabameelse valgustatud õpetaja suust, see on enam kui ebamäärane. Härra Tallmeister, tuletage meelde, kes Teid valis sinna kiriku õpetajaks. Mina, kui Tallinna vana kodanik, olen olnud Pühavaimu koguduse liige ja tean, missugune kontingent liikmeid oli Teie koguduses. Seal olid enam jagu palvevennad, kes lootsid Teie eelkäija õpetaja ajal paremat vaimutoitu saada, kui mujal, sinna olid kogunud kõige vanameelsemad inimesed. Vaadake, need vanadnaised ja palvevennad valisid Teid õpetajaks, olles täiesti eksiteel teie mesimagusate kõnede pärast, milles mingisugusest liberaalsusest jälgegi ei olnud. Need vanadnaised ja palvevennad valisid teid, nendest on juba osa lahkunud Teie kogudusest, kuid suur osa on Teie koguduses veel järele ja nüüd Teie siis atesteerite neid niiviisi ülalt alla: vanadnaised ja palvevennad. (L. Johanson, stp: Teie, kui kristlane, teete vananaistega demagoogiat Riigikogus!)

Siis edasi, härra Tallmeister arvab, et meie kirik ei ole rahvakirik, sellepärast et kirikupäeval on pooles arvus õpetajad ja köstrid. Noh, ma tahaksin teada, kas niisugust rahvakirikut on, kus kirikupäeval pole ühtki ametikandjat õpetajat, kas on siis see Teie arvamise järele see õige kirikupäev. Teil on imelikud mõttekäigud, missuguseid teised jagada ei suuda.

Härra Gustavson luges ka oma kohuseks kiriku riigist lahutamise puhul sõna võtta. Tema olla seda, härra Lattiku' ütelse järgi, väga usklikus meeles teinud. Mina arvan, et tema tegi seda lapselikus usus, et tema väikesed kivid ka suudavad kirikule midagi ära teha. Ei, härra Gustavson, Teie sõnad või peotäis muda, mis visatud kirikumüüride vastu, ei suuda sellele midagi ära teha. (L. Johanson, stp: Aga Teie muda määrab ära!) Palju suuremad vaimud, kui Teie, on püüdnud pühakirja ümber tõugata ja kirikut hävitada, aga ei ole seda suutnud, ja Teie kivikesed, visatud selle müüri pihta, ei suuda seda ammugi, sellepärast olete küll lapselikus usus asjata väeva näinud.

Lõpuks tahaksin veel tähendada mõnda isiklikus asjas, et iseloomustada, mis moodi

protestantliku ilmavaatega härrad oma vastastega võitlevad. Teie, minu härrad, otsustage ise, kas see aumehelik on. Härra Tallmeister ütles möödunud neljapäeval, ma lugesin seda stenogrammist järele, oma kõnes niiviisi, rääkides õpetaja Kuljus'e vahekorra konsistoriumiga ja tema ajutisest ametist tagandamisest, et „Tallinnas tuntud pandimajapidaja kaevanud õpetaja Kuljus'e peale, et viimase jutlus olnud täis kommunistlikke sonimisi“. Mina pole pandimajapidaja, sest pidaja on omanik või rentnik, mina olen linna pandimaja juhataja, lihtne ametnik. Siin siis juba sihilikult tahab härra Tallmeister toonitada, et mina kui pandimajapidaja olen midagi alaväärtuslikku, selle ameti tõttu olen mina juba alaväärtuslik. See alaväärtuslik inimene oma ameti tõttu on denuntseerinud, vale viisil kaevanud õpetaja Kuljus'e peale. (Th. Tallmeister, rhvsv: Jah, just kaevanud.) Mu härrad, kuidas võib see vale olla, kui selle kaebuse põhjal õpetaja Kuljus ametist tagandati ja süüdlaseks mõisteti. See näitab kuidas need härrad võitlevad. Peale selle ei ole minu kirjas juttu kommunistlikust sonimisest, agitatsioonist, ja Teie, härra Tallmeister, peaksite seda teadma, sest Teie olete ka seda kirja lugenud. Ma võin selle kaebuskirja lõpu ette lugeda. (L. Johanson, stp: Lugege ette, lugege ette kõik!) Mina ütlesin kirja lõpus: „See õpetaja Kuljus ei ole mitte hea karjane, kes lambaid heal rohumal kristlike tõe-dega toidab, vaid vast üks pantheistlikkudesse sonimistesse äraeksinud hing, kes karja laiali pillutab.“ Pantheistlik sonimine aga mitte kommunistlik sonimine. See vahe peaks Teile, härra Tallmeister, selge olema. Kui mina tõesti nii alaväärtuslik isik olen, selle tõttu, et ma pandimaja juhataja olen, siis on see asutus ka väga alaväärtuslik ja need vaesed inimesed, kes materiaalsest puudusest aetud sinna tulevad, on teie arvates siis ka alaväärtuslikud. (L. Johanson, stp: See kiri on alaväärtuslik.) Just need vanadnaised tulevad tihti sinna ja mina olen katsunud neile ikka vastu tulla. Nad tulevad minu juurde, siis kui neil mees on tarvis matta ja teiesugustele kirikuõpetajatele maksta. Mina olen ikka võimaldanud neile raha saada ja see raha ei haise, mis teie nende käest vastu võtate, niisugusest alaväärtuslikust pandimajast saadud raha. Niisugune on siis Teie vaimline suurus, mida Teie siin demonstreerite ja niisugune on siis see uus protestantliku voolu õpetaja, kes alla vaatab rahva peale, kellega ta midagi tegemist ei taha teha. Teadku siis kõik, et „tuleviku kirik“ protestantlik kirik oma seas ei salli vaeseid ja koormatuid, viletsaid vanu inimesi ega palvevendi. Neid tõrjub ta põlastusega eemale.

Juhataja **A. Jürman**: Kuna Riigikogu kaks tundi töötanud on, kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 7.03 min.

Pärast vaheaga algab koosolek kell 7.30 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Jürman**.

Sekretäri kohal abisekretäär **L. Raudkepp**.

Juhataja **A. Jürman**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

K. Päts (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina tahaksin täna ainult paar märkust teha nende kõnede kohta, mis siin pärast minu kõnet ette kanti ja milles neid küsimusi puudutati, mida mina oma kõrtes puudutanud olin.

Kõigepealt tähendas härra Baranin, et parempoolsed ja kõik need, kes valitsuse ja komisjoni poolt esitatud seaduseelnõu toetavad, tahaksid luua kiriku ja riigi vahel niisugust vahekorda, nagu see oli sel ajal, kus riik ja kirik seaduste kaudu üksteisega kindlasti ühendatud olid ja riik kirikut rõhus, ning kirik riiklikuks teguriks muutus. Mina pean tähendama, et ma väga kahetsen, et ma härra Baranin'ile oma kõnega ei ole suutnud selgeks teha, et midagi meile kaugemal ei seisa kui niisugust seisukorda luua. Meie eitame — ma võin öelda, et mitte mina üksi, vaid kogu meie rühm — meie seisame selle vastu, et Riigikogu õigustatud oleks kirikute sisemises elus mingisugust korda looma kiriku ja riigi lahutamise juures. Mina toonitasin seda mitu korda — ja seda mitte sellepärast, et meie misgiparteilistes huvides kaitsta tahame praegu ette pandud seadust, vaid põhimõttelikult — ütleme meie: sellest ajast peale, kui Eesti riik Asutava Kogu käest vastu võttis meie vabariigi põhiseaduse, on meie Riigikogult, kui seadusandlikult kogult võetud võimalus kirikus mingit uut korda luua. Kas see kord kirikus praegu hea või halb on, see ei ole mitte meie otsustada. Meie aga loodame, et kui kirik, kõik kirikud meie riigis, ükskõik kas üksikkogudused või koguduste keskasutused, et kui nad oma uue seadusandluse korra autonoomia näol kätte saavad, siis nendes endis nii palju elujõudu on, ja rahvas, usklikud, kes kiriku ümber koonduvad, ise niisuguse korra loovad, nagu nad seda kõige paremaks peavad. Kas see kord saab vabameelne, kas ta proportsionaalsele valimisviisile toetub — nagu seda õpetaja Tallmeister rahvakiriku tundemärgiks seab — see ei ole meie asi. Meie teame, et on rahvameelseid korraldusi, kus pole proportsionaal-

set valimisviisi. Demokraatia eeskujuks Euroopas on Shveits, aga meie teame kõik, et Shveitsi vabariigis proportsionaalne valimisviis mitte täiesti läbi viidud ei ole. Inglismaad ei peeta õigusteadlaste ja riigiteadlaste juures ka mitte mingisuguseks tagurliseks maaks, vaid teda seatakse ka demokraatia eeskujuks, kuigi seal valimiskorda nii uuendatud kujul pole, nagu ta uutest riikides leidub. Kuid vanad riigimehed, inglased, ütlevad, et oodake ära, missuguseid tagajärgi teie valimisviisi teile annab: kas see proportsionaalne valimisviis, mis teoreetiliselt küll kõige parem, tegelikult mitte halbu resultaatte ei anna. Meil ei ole keegi garanteeritud, missugune kõige parem valimisviis demokraatliku korra juures olema peab. Valimisviisid ei ripu demokraatlikust korrast ära. See on suur eksitus, kui arvatakse, et kirik sellega kõige demokraatlikumaks asutuseks on saanud, kui tal proportsionaalne valimisviis on. Meie ei taha neid küsimusi mitte otsustada. Meie jätame need küsimused kiriku enese lahendada, ja lugupeetud Riigikogu liikmed, see seaduseelnõu, mida meie praegu arutame, jätab võimaluse kuue kuu jooksul registreerida. Kuus kuud aega on õigus registreerida kogudustel. Kui praegune kord, see kord, mille vastu siin praegu ägedasti piike murtakse, peaks halb olema, siis on ju ajutine valitsus meie kirikule võimaluse andnud ennast organiseerida. Võib ometi selle kuue kuu jooksul kokku tulla, mitu ja mitu kirikupäeva ära pidada ja see kord, keskkirik, mis ühele või teisele vastuvõetav ei ole, võib niisuguseks saada, nagu seda praegused kirikud ja kogudused tahavad. Praegune kirikukord ei keela ju kuue kuu jooksul välja töötamast uut keskkorraldust ja seda registreerimiseks ette panemast. Kes ütleb, et see peab tingimata just niisugune olema, nagu ta praegusel kujul on. Tuleb ainult valitsuse asutusele, kui registreerima minnakse, ette panna üks niisugune kord, mis kiriku enese poolt maksvaks on tunnustatud. Kas siis tõesti ei peaks saama seda korda välja töötada kuue kuu jooksul? Kui teie ei taha, et seal õpetajad ja köstrid on, siis tulge kokku ja kui see kiriku tahtmine on, laske ainult valitud liikmetel valida. (Th. Tallmeister, rhvsv: Seaduseelnõus seisab, — sennised keskvalitsused annavad sisse.) Aga kuus kuud on teil aega „senniseid keskvalitsusi“ luua. Siis kui teie kuue kuu pärast tulete ja ütlete, et vaadake, meil ei ole mitte niisugune kirik, kus õpetajad eo ipso sisse tulevad, või köstrid niisamuti, vaid meie tahame, et peab loodama proportsionaalne kord, meie tahame, et kirikus nii ja niisugused dogmad maksavad, siis ongi see sennine keskvalitsus niisuguseks muutunud, mis ka teile vastuvõetav, — see on ju

kiriku enese sisemine asi ja jääb tema enese otsustada. Kui oleks öeldud, et niipea, kui seadus vastu võetud, peate registreerima, siis võiksite öelda, et sunnitakse niisugust korda vastu võtma, mida enne muuta ei võida. Mina usun, et kuue kuu jooksul võib ometi kirikus, kui selleks tung ja tahtmine olemas, suurt uuendust läbi viia. Kui teil koguduses niisugust tungi ja tahtmist ei ole, siis ei ole meie siin seadusandlikus kogus selles mitte süüdi. Võib olla, et see veel halvema korra tekitaks. Aga meie ei saa siin käsi külge panna ja meie ei tahagi seda teha. Sellepärast on härra Baranin'i arvamine, nagu tahaksime meie siin mingisugust tagurlist korda või kiriku survet läbi viia, täiesti põhjendamata. Mina ei tea, millest võis niisuguseid järeldusi teha, kui mitte oletada, et siin arvamisi lihtsalt õhust on võetud ja õhku heidetud. Meie oleme ju rahulikult rääkinud ja loogiliselt näidanud, kuidas asi tõepoolest on, ja nii peaksid ka vastuvaidlejad järeldusi tegema ja mitte ainult vastu vaidlema arvamistele, mis õhust võetud.

Siis teine asi, mida siin puudutati, et Ameerikas registreeritakse ka üksikuid kogudusi ja on siiski võimalik ka Rooma-katoliku kirikul teatavate fiktsioonidega enda registreerimist teostada. Härra Tallmeister tõi ette, et isegi enamlaste ajal on Rooma-katoliku kirik 25 inimest kokku saanud, kes kiriku on asutanud. Vaadake, härra Tallmeister, katoliku kirik on ikkagi organisatsioon, mille vastu suurt lugupidamist peab tunnustama. Tema oskab end igasse situatsiooni seada. Tema leiab ka 25 inimesega pääsetee, kuid ega siis sellepärast veel katoliku kiriku vaimulikud — preestrid ja piiskopid — seda põhimõtet veel paremaks ei tunnista, nad ainult päästsid sellega oma kiriku vägivalla eest. Ega veel ükski kapten, kelle laev hukka läheb, lauatükki, millel ta end päästab, oma laevast paremaks ei pea. Niisuguses päästeseisukorras olid ka katoliku kirikud Riias. Nad oskavad 25 leida, ja usun, et leiaksid seda siin ka. Aga kui meil põhiseaduses on öeldud, et meie ei tohi ühtki kirikut niisugusesse seisukorda saata, kus see kirik tunneb, et ta seisukord halvem on, kus ta tunneb enese haavatud olevat, siis ei tohi meie mitte lubada niisugust korda luua. Igatahes suudab katoliku kirik end igasugusest situatsioonist päästa. Teie võite kindel olla, et siis, kui meie niisuguse registreerimise korra vastu võtaksime, katoliku kirik see oleks olnud, kes oleks öelnud, et see nende kohta haavav on. Ma ei pruugi siin mitte ainult oma arvamisi ette tuua, vaid võin selle kohta ka fakte anda. Katoliku kiriku nuntsius on kaks korda siin käinud. Tema ühe käimise ajal olin mina Riigivanemaks. Meie rääkisime nende küsimuste üle ja tema

ütles: „vaadake, mina tunnen seda projekti, mida teil tahetakse maksta panna, kuid meie kirik on universaal-kirik ja meie ei või mitte iga riigi järele oma sisemist korda muuta. Seda peaks ka silmas peetama siis, kui see kirikute registreerimise seadus arutamisele tuleb.“ Nii ütles katoliku kiriku esitaja, kes Kovnost siin käis. (Vahelhüüe Th. Tallmeister'i, rhvsv poolt.) Teie, härra Tallmeister, räägite siin kogudustest — minul ei ole küll ühtki tunnistust ühe või teise koguduse poolt, kuid siin räägib erakond, kes end koguduste huvide kaitsjaks nimetab, see on kristlik rahvaerakond, et nende seljataga ka kogudusi on, ja et need kogudused haavatud ei ole, kui nad registreeruvad keskasutuste kaudu.

Siin tähendas härra Jans, et niisugusel korral, kui võtate vastu uue registreerimise korra, see on kirikute kaudu registreerimise korra, et siis need inimesed, kes maksva korraga rahul ei ole, kes oma mõtte poolest kirikust praegu eemal on, ei saa ennast maksta panna. Mu häärad, kuidas saame nende inimeste huvivid, kes kirikuga üldse ei taha tegemist teha, vaid ainult siis, kui kirikuküsimus Riigikogus arutamisele tuleb, sellest huvitatud on, seadusandlikul teel kiriku vastu kaitsta. Meie peame siis niisuguse registreerimise korra vastu võtma, et registreerida tulevad mitte kogudused ja kirikud, vaid üksikud usklikud, kes tulevad ja ütlevad, et mina usun seda ja seda — registreerige mind. (Vahelhüüe Th. Tallmeister'i, rhvsv poolt.) Meil, härra Tallmeister, on Tallinnas Kaarli koguduse liikmeid üle 45.000. (V. Linnamägi, krst: Üle 50.000). Öeldakse, koguni üle 50.000. See on ju peaaegu pool Tallinna elanikkudest. Ma ei tea kui palju neid registreeritud, kui paljud oma maksud maksnud on — igatahes vist mitukümmend tuhat. Kujutage nüüd ette, et need 50.000 end üksikult registreerivad, kes oleks siis nende registreerija? (Vahelhüüded Th. Tallmeister'i, rhvsv poolt.) Miks Teie siis tunnistate neid täiskoguduse nõukogusid, aga kirikut ei taha tunnistada? (Th. Tallmeister, rhvsv: Need on seaduslikul alusel.) Ei saa ju riigis niisugust korda vastu võtta, et üks väikene kogu ütleb, seda ma ei taha, selle võtan vastu. Ei või öelda, et meie ei tunnista valla omavalitsust ja tunnistame maakonna omavalitsust. Kiriklikud organisatsioonid asuvad samuti seaduslikul alusel nagu mõned teisedki. (Th. Tallmeister, rhvsv: Kirikupäeva seadust ei ole olemas.) Kuulge, härra Tallmeister, Teie võite selle seaduse ju luua, seda ei keela Teile ükski võim. Kas arvate, et see nii väga kardetav siseminister tuleb vahele, kui teie tulete kokku oma kirikupäeval, et luua uus põhi-

seadus kirikule, mida Teie registreerida tahate. Teie ei usu ometi, et oleks olemas ükski jõud, kes Teile seda keelaks. Kas tahate mind uskuma panna, et keegi takistaks Teid niisugust korda ka praegu kirikus maksta panna, nagu seda enamus tahab. Teil on 6 kuud aega registreerimiseks antud, tähendab — selle 6 kuu jooksul ei teki mingisugust keskasutust, kui sennised uue seaduse vastuvõtmisel ära kaovad. Meie ei või ometi tunnistada keskasutuseks seda, kui 3 kogudust end registreerinud, kuna teised alles registreerimata on. Meie peame 6 kuud ära ootama, siis, võib olla, on end registreerinud üks osa kogudusi. Ja see üks osa hakkaks siis ehk uut keskasutust rajama. Aga kui sel rajamisel iga kogudus oma ilmakaarde läheb? Niisuguseid asju ei saa võtta tahtmise järele ja öelda, et meie teeme nii ja mitte teisiti, vaid siin peab ikkagi kindel loogika ja objektiivne alus olema. Ja kui seda ei taheta tunnistada, siis ärgu tuldagu teistele etteheiteid tegema. Meie, kes seda seaduseelnõu praegusel kujul kaitseme, anname teile kõige suurema vabaduse, looge oma kirik, ja pange maksta kas või nii omapärane valimisseadus, mida senni terve ilm ei tunne, kuid ärge tõmmake neid kaasa, kes ei taha end teie tülide hulka segada, vaid laske neid oma teed minna ja laske nii olla, et kirik ja riik rahule jäävad. Kui meie seda suudame, siis teeme riigitööd, kuid üksikute õpetajate tõekspidamiste järele ei saa meie seda suurt küsimust lahendada.

O. Gustavson (stp): Ma ei taha olla nagu variseer ja öelda: Oh jumal, ma tänan sind, et ma ei ole salmide seletamises, nagu seesinane Jaan Lattik, (Naer.) kes võib kõneleda täna nii ja homme seda seletada sootuks teisiti. Sest nõnda keerutades võib kannatada tõde. Nagu ta kannatas härra Lattik'u tänaselgi esinemisel selles osas, kus ta veel kord käsitas selle ristiinimese alandlikku usutunnistust, kes vaikides peab alistuma kirikhärra kõrgile kõrgatusele: maksa palk ja pea suu. Ainult niipalju tõite Teie täna uut juurde, et see ei olevat mitte Teie tänapäeva vaid tuleviku veene. Ma pean otsekohe ütleva, et härra Lattik'u aastad, mõistus ja teoloogiline haridus koos tema kerge temperamendiga oleksid õigustanud usaldusväärsemat vastust. Aga see, mille Teie täna andsite, on liig kerge ega suuda katta katkemist, nagu ütleb Hindrey ühes oma vemmalvärsis. Üldse näib mulle, härra Lattik, et Teil on täna halb päev. Teie olete küll suur mees, kes Palestiinas käies seal ennast jumala käe läbi isegi päästa lasknud üheks tähtsaks missiooniks kodumaal. Aga ma kahtlen väga, kas jumal Teid tol korral päästis selleks, et Teie täna võiksite proovida oma

hammast Martin Luther'i kallal. Teie ütlesite ju lausa: eskujuliku karja ülim ülesanne ja kohus olla — pime sõnakuulmine. Aga kui asuda sellele seisukohale, siis ei oleks ju reformeeritud lutheriusu kirikut üldse olemas. Meil on teada, et reformeeritud lutheriusk hakkas peale sellega, kui Luther katoliku kiriku tõekspidamise vastu avalikult takka üles ja oma 95 lauset Vittenbergi kirikuuksele üles lõi ning Vormsi läks, (V a h e l h ü ü e J. Lattik'u, krst. poolt.) lauldes: „Ehk oleks ilm täis kuradeid“! (H u l g a l i s e d v a h e l h ü ü d e d.) Härra Lattik, see on ju Teie tänaselt seisukohalt kuulmata skandaal. Aga see'p see on, see jesuiitlik salmi seletamine: Kui meie takka üles lööme, siis on see jumalast, kui aga meie vastu takka üles lüüakse, siis on see kuradist. (J. Lattik, krst: Takka üles lüüa võib iga kergats, aga Luther olla ei või iga kergats!) Kui Teie leiate, et Teie oma tänase takkaüleslöömisega seda olete demonstreerinud, siis ei taha ma sellele vastu vaielda. (J. Lattik, krst: Ma ei ole takka üles löönud!) Teie tegite seda paar korda, (V a h e l h ü ü e J. Lattik'u, krst poolt.) seega siis kahekordselt kergats.

Härra Luur'i tänanegi esinemine näitas jälle kord, et oli õigus pühal Paulusel, kui ta ütles, et see, mis ei tule puhtast südamest, on kui kelluke, mis heliseb, ja nagu vask, mis kumiseb. See jätab külmaks ja äratav vaid naeru. Pealegi opereerib härra Luur veel täna ebaõigete andmetega. (J. Luur, krst: N o s e e o n j u s t T e i l e k o h a n e l!) Härra Luur tõendab muuseas, nagu oleksin mina üldkommisjoni usutunnistusliikude ühingute ja nende liitude alamkommisjonis avalikult öelnud: Mida rutem kirikud oma varandused maha müüvad, seda parem. (J. Luur, krst: J a h, s e d a T e i e r ä ä k i s i t e l!) Tõepoolest oli aga lagu nõnda, et mina alamkommisjonis kaitsesin, et § 26-das vastu võeti parandus-ettepanek: ühingud ja liidud võivad kinnis- kui ka ajaloolise ja kunstilise väärtusega vallasvara võõrandada, pantida, vahetada ja üle 6 aasta rendile anda ainult Vabariigi Valitsuse loaga. Enne seisis seal konsistooriumi loaga. Mina ei suuda asuda seisukohale, et inimene võiks rääkida üht ja teha teist. Selle eesõiguse jätan ma täiesti kristlaste harrastada.

Härra Linnamägi leidis, et olla ilmaaegne pahemalt poolt minna sõtta kiriku vastu. Ma leian ka, et selle töö teevad tarbetuks härrad kristlased ise. Need härrad on igatepidi tegutsenud selleks, et usutunnet ja lugupidamist kiriku vastu rahvahulkades langetada. Härra Linnamägi'l on jumala sõna ainult pühapäevaks lauale panna aga mitte ta jalale lambiks

eluteel. Härra Linnamägi, Teie pidasite pika kõne sellest, kui palju Teie olete head teinud. Aga pühakiri ütleb ju selge sõnaga: aga sina, kui sa vaestele andeid annad, siis ei pea sinu pahem käsi mitte teadma, mis sinu parem käsi teeb, et sinu anded võiksid jääda salajasse ja sinu isa, kes taevas on, küll see sulle tasub avalikult. Aga need, kes kelgivad oma heategudega, ärgu oodaku taevalist tasu, sest nende tasu on juba nende käes.

Lõpuks paar märkust isiklikus asjas. Võttes sõna eelmisel Riigikogu koosolekul, konstateerisin ma tõsiasja, et Riigikogu liige Johan Luur on omal ajal käinud üldkommisjoni üksikute liikmete juures nurumas, ärgu valitagu usutunnistusliikude ühingute ja nende liitude seaduse alamkommisjoni seda demokraatliku liidu esitajat, kes härra Luur'i asemele valiti üldkommisjoni. Nagu ma vahepeal olen stenogrammist leidnud, on härra Luur minu kõne ajal kohapealt vahele hüüdnud: „Sellel inimesel ei ole häbi ega au“. Ja veidi hiljem: „Küll on solk, küll on häbematus“. Ma konstateerin veel kord kategooriliselt: Härra Luur on üldkommisjoni üksikute liikmete juures käinud nurumas, — kikutatagu demokraatliku liidu esitaja alamkommisjoni valimistel läbi kättemaksuks selle eest, et liit tema, härra Luur'i, üldkommisjonist ära on kutsunud. Kui härra Luur'il nüüd ometigi julgust jätkub sarnases, Riigikogus kuulmatus toonis, tähendatud tõsiasja maha salata, siis on ta ise ennast seega kvalifitseerinud tabavamalt, kui mina seda teha suudaksin ja tahaksin.

J u h a t a j a A. J ü r m a n: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Luur'il.

J. Luur (krst): Austatud Riigikogu liikmed! Selle ettekande kohta, mis härra Gustavson teist korda Riigikogu kõnetoolilt ette tõi minu isiku suhtes, et mina olla käinud isiklikult üksikute üldkommisjoni liikmete juures mangumas ja nurumas, et rkl. Kornel ei valitaks usutunnistusliikude liitude alamkommisjoni liikmeks, pean veel kord konstaterima, et see on häbemata vale, ja seda on härra Gustavson soninud praegu ja sonis juba möödunud korral. Härra Gustavson on seda välja haudunud, kui tema malet mänginud Riigikogu koosoleku ajal ja välja maganud selle, mis Riigikogu koosolekutel kõneldud.

J u h a t a j a A. J ü r m a n: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Gustavson'il.

O. Gustavson (stp): Mina pean veel kord konstaterima, et rkl. härra Luur on käinud minu ja tööerakonna liikme Juhkam'i juu-

res ettepanekuga, et demokraatliku liidu uut esitajat härra Kornel'it mitte ei valitaks usutunnistusliikude ühingu alamkommissjoni. (J. Piiskar, stp: Mis härra Luur selle kohta ütleb? See on häbematus! O. Amberg, krst: Võtke püstol, ega muud ei aita. M. Laarman, põl: See on huvitav!)

Juhataja **A. Jürman**: (Helistab) Palun rahu! (J. Piiskar, stp: Kristlik moraal! J. Luur, krst: No see on Teile tundmata asi!)

J. Tõnisson (rhv): Austatud Riigikogu liikmed! Et mitte arvamist ei tekiks, nagu oleksin mina käesoleva seaduseelnõu arutamisel isiklikult kuidagiviisi tahtnud varju heita rkl. Tallmeister'i peale, siis rõhutan mina, et mina ta subjektiivseid kalduvusi ühelt või teiselt poolt ette tõin iseloomustamiseks, aga mitte, et see pidi kedagi alandama. Teiselt poolt, kui Riigikogu liige Tallmeister rõhutab, et tema seisab usuliselt selsamal seisukohal, mis tema 15—16 aasta eest omaks on pidanud, siis on minul tähelepanu juhtida selle asjaolu peale, et niisuguseid väiteid ei kinnita asjaolud. Riias olles on rkl. Tallmeister 1915.—1916. aastal lendkirja või broshüüri avaldanud, kas on Kristus üles tõusnud? Seal jõuab ta otsusele, et Kristus on ihulikult üles tõusnud. Siin oleme meie aga mitmendat korda kuulnud, kuidas Riigikogu liige Tallmeister oma seisukohavõtmist just vastupidiste väidetega põhjendab. Meie võime siis öelda, et niisugused väited meil aluseks ei või olla, kas meie oma kiriku ja riigi lahutamise seadust juhime üldkiriku tunnustamise, või ühekülgsest üksikkiriku või üksikkoguduse autonoomia eesõigustamise peale. Need väited ei kaalu mitte palju. Teiselt poolt on ka seda väidet otse võimatu kuulata, mida siin mitu korda on ette toodud, meie pidavat valitsuse poolt esitatud seaduseelnõu vastu sellepärast olema, et praegu meie kirik tugeneb kirikupäevale, mida seaduslikult olemas ei ole. Sellepärast siis pidavat kord loodama, mis annab ainuõigusliku seisukorra üksikkogudusele, mis seaduslikult olemas. Kui sellelt seisukohalt meid tahetakse eitama panna kõike, mis meil on iseseisvas Eestis kiriku-korralduse poolest arenenud, siis mõelge, mis õieti meil tahetakse sellega maksta panna! Tähest seaduslikkust, mille põhjal meil Eesti riigi olemasolu vastased võiksid seletama tulla, et nad ei või meid tunnustada. Kas meie oleme kõiki neid täht-tähelisi seaduslikke nõudeid oma riigi korraldamisel saanud arvesse võtta, mis meil vana veneaegsete seaduste seisukohalt tarvilikud oleksid!? Tartu ülikooli oleme meie

legaliseerinud ülikooli seaduse läbi. Ülikooli kuraator seletas siin Riigikogu kõnetoolilt, et ülikool on kujunenud, ilma et temal täheleliselt seaduslikku alust oleks, tema on sündinud ja arenenud sellele kõrgusele, millel tema seisab, ilma et temal oleks „seaduslikku alust!“ Kas teie aga tahate öelda, et kõik need õpetuseandjad, kõik need õppijad, kes ülikoolis on töötanud ja tegutsenud, on seda teinud ilma seadusliku õigusega?! Kui see oleks nii, siis nad ei oleks tohtinud riigikassast õpetaja palgagi saada! Kõik eksamid, mis seal tehti, peaks tühistatama, ja kõik dokumendid, mis seal on välja antud, tagasi võetama!? Sedasama peaksime ütleva, kui meil tahetakse kasseerida mingisuguse „seaduslikkuse“ nimel praegumaksvat kirikukorda.

Mis meil siis tuleks? Siis tuleks igavene korralagedus, kui kõik abiellumised, kõik ristimised ja nende põhjal väljaantud dokumendid tuleksid tühjaks tunnistada, mille põhjal tahame veel edasi arendada oma riiklikku korda, sest seal on talitatud just riiklikkude funktsioonide täitmisel. (V a h e l h ü e: P r a n t s u s m a a e i t a r v i t a ü h t k i k i r i k l i k k u d o k u m e n t i.) Meil aga on kirik olnud riiklikkude funktsioonide täitja, kui tema on dokumente välja andnud. Kui teie tahate mingisuguse sofistliku seletusega seda maha teha ja eitada, siis lähen ma etteheitele kõnelejate vastu, kes sellel seisukohal asuvad. Kui meil inimesed, kes meie kiriku korraldamisel algusest saadik ühes on tegutsenud ja ühes osa võtnud kirikupäevadest ja kongressidest, kes ise ametisse astunud sama korra põhjal ja ise ametlikke akte välja andnud, ametlikke talitusi toime pannud, kui need nüüd tulevad ja deklareerivad, et kõik see on tühine ja seadusvastane, siis ei saa meie sellega ometi mitte edasi! Pean ütleva, see on kogu selle asja, isegi meie riikliku olemasolu seisukohalt täiesti illoiaal! See on niisugune illoiaaliteet, millest mina lihtsalt aru ei saa! Kui meie tahaksime selle peale baseeruda, et meie üldkiriku vastu peame olema, sellepärast, et seadusliku aluseta on tegutsetud, siis oleksid need eeldused kõik ekslikud ja ekslikud ka need järeldused, mis tehakse. Sedaviisi meie ei tohi ise ennast eitada!

Seda eitust võin ma ainult selleläbi seletada, et inimesed niisuguste vaatekohtadega esinevad, mis subjektiivsed on ja ühele ja teisele poole kalduvad, nõnda, et nad selle sisemiselt seisva tähise ära kaotavad, mille järele meie võime endid orienteerida. Kui meie tahame tõesti tunnustada oma riiklikku olemasolu ja kõike meie arenemist vabas Eestis, siis ei tohi meie illoiaalselt välja astuda selle vastu, mis tõesti sügavalt on põhjendatud ja õigustatud, ainult

sellepärast, et meile silmapilkselt meeldib teine seisukoht, mis meile kasulik on. Meie peame distsiplineeritud olema seestpidi, et meie mitte kõike ei eita, mis aga meelde tuleb eitada.

Sellepärast arvan ma, et meie ei tohi oma otsuseid teha ühe kõrvalise momendi pärast, vaid peame arvesse võtma kaugema ulatusega põhivaateid meie kiriku ja riigi lahutamise seaduse arutamisel. Meie ei tohi üldkiriku hävitamisele minna ainult sellepärast, et üks või teine oma enesetunde järgi seda eitab, sellepärast, et mõni asi tema meelest ei ole vastu võetav. Sellepärast arvan mina, et meil kõigist neist kõrvalistest asjadest loobudes ja peasja silmas pidades tuleb jääda sellele õieti väga õiglasele kokkuleppele üldkiriku ja üksikkoguduse vahel, nagu see süntees on leitud valitsuse eelnõus.

J. Jans (stp): Riigikogu liige härra Päts tähendas siit kõnetoolilt, mina olevat tõendanud, et suur osa meie rahvast on usutunnistuslikkudest ühingutest eemale jäänud sellepärast, et nendel ei olewat huvi olnud usuliste küsimuste vastu. Niiviisi ei ole mina oma mõtteid väljendanud, nõnda ei ole mina arvanud. Ma ütlesin oma kõnes, et eemalejäämine on sellest tulnud, et meie kirik ei ole mitte niisugune olnud, nagu teda Kristus omal ajal asutanud vaeste trööstiks, vaid meie kirik, katoliku ja lutheriusu kirik on kõigi nende aastasadade jooksul, mis ta siin Eestimaal on maksev, olnud härrade kirik ja aidanud rahvahulkasid orjastada. Selle ristiusu õpetuse tuuma võltsimise vastu protestiks on inimesed eemale jäänud. Teine põhjus on see, et meie kiriku õpetusesse on igasuguseid arvami ja oletusi kogunud, millel praeguse haritud inimese seisukohalt paika ei ole. See, millest kirikus kõneldakse, ei rahulda inimesi mitte, sest et ta loogikata on, seal räägitakse täiesti mõttetuid ja ettevalmistamata asju. Meil sotsiaaldemokraatidel ei ole huvi puudunud kiriku vastu, kuigi see on olnud esialgu negatiivne. Kirikumaade võõrandamine Asutava Kogu ajal oli selle huvi väljendus, Taheti murda selle tagurlike organisatsiooni võimu rahva orjastamisel. Et olemasoleva kiriku korralduse vastu ollakse, siis on see sellepärast, et ei ole suudetud luua uut, vastavalt demokraatlikule korrale ja rahvahulkade huvidele. Minu arvamise järel on see vastuolemise meie praegusele kiriku keskkorraldusele osalt ka arusaamatuse pärast, sest see keskkorraldus oleks pidanud tema kaotamise asemel niimoodi ümber loodama, et temas oleks vastavalt demokraatlikule korrale esitatud kõik voolud ja mitte võetama isikuid teiste südametunnistuse üle otsustajaks, kel mingisuguseid eeldusi selleks ei ole ja kes

seal ainult skandaali sünnitavad. (K. Päts, põl: Ja kus, kes neid võtma peab? V. Linnamägi, krst: Uu, vot, kuulete, härra Tallmeister!) Need ketserid, kes meie kirikus uuendajatena esinevad, mina neid kõiki pooldada ei või. See, mis mina härra Kuljus'e ülesastumisest tean, ei ole niisugune usu uuendus, millega meie endid solidaarseks tunnistada võiksime, vaid see on midagi muud, millega meie ühineda ei või. Mina pean ütleva, et mina olen omal ajal väga usklik inimene olnud ja mul on senni ajani püsinud huvi usuliste küsimuste kohta. Kui mina olen võõraks jäänud meie Lutheri kirikule, siis sellepärast, et juba õige ammu meie Lutheri kiriku esitajad ise on seisukohta avaldanud, et see, mis meie kirikus on usuõpetuse nime all, mitte ei vasta oma nimele ja mitte ei ole Jumala sõna. Kui kadunud Oleviste kiriku õpetajalt Hermann Hesse'lt sel ajal, kui ta veel Rõngu kiriku õpetaja oli, küsiti, kas piibel on terves ulatuses pühakiri, või ei ole, ja kui ta vastas et ei ole, siis sellest ajast hakkas kasvama minus kahtlus kirja vastu ja kaugemale edasi osutus ikka loogikavastaseks kogu see õpetus, mis meie Lutheri kirikutes Jumala sõna nimel ette kantakse. Kus meie ametliku kiriku esitajad praegu on? Kristus käis läbi tõlneritega ja vaeste inimestega ning toitis kalamehi, aga kus teie istute? Teie istute nende hulgas, kes töötava rahva kükil istuvad. (V a h e l h ü ü d e d.) Balti kirik on olnud kõige oma 700 aasta jooksul suur Jumala teotus ja muud mitte midagi.

Th. Tallmeister (rhvsv): Selle vastu, mis rkl. Tõnisson siin meie arupärimises puudutatud asja kohta ette tõi, ei taha ma täna vaidlema hakata, sest see küsimus tuleb veel arutusele ja seal võib vastavat materjaali ette kanda. Ma pean ütleva, et kõik need konsekventsid, mida rkl. Tõnisson siin tõmbas, juba selle pärast mitte õiged ei ole, et kogudused on ju senni seaduslikud asutused olnud, nad on seisnud seaduslikul alusel ja sellepärast on ka seaduslikud need aktid, mis koguduse ametikandjatest välja läinud. Teiseks ütles täna mulle veel üks väga silmapaistev ja lugupeetud jurist, et ta meie poolt esitatud arupärimise tagajärjel kõike seda materjaali uurinud ja nüüd ka veendumusele tulnud olevat, et see seisukoht õige on, mida arupärijad esitasid. Tuleb ju veel juhus siis, kui arupärimise peale vastatakse, seisukohti avaldada ja mõtteid vahetada.

Mis puutub sellesse, mis rkl. Tõnisson jälle siin minu isiku minevikust ette tõi, siis oleks minul selle kohta järgmist seletada: Esiteks ei ole ülestõusmise küsimus mitte midagi

muud, kui üks ainukene konkreet-küsimus ter- ves laialises usuteaduse vallas. Ma tõin enne siin ühe teise asja ette, see on neitsist sündi- mise küsimus, milles mul konflikte on olnud ja mis on näiteks, et mina juba sel ajal libe- raalse voolu poole olen kaldunud. Teiseks olen ma juba selles broshüüris, millest härra Tõnisson kõneles, mis 10 aastat tagasi ilmus ja mida mul sellepärast kahjuks praegu käe- pärest pole, juba seal olen ma läbi paista lask- nud, et see küsimus on puht ajalooline küsi- mus, ta ei ole mitte olulik, ta on kõrvalise tähtsusega, Ma olen ka nüüd, kui juba „Pro- testantline Ilm“ ilmus, seal seisukohta aval- danud, et ma ülestõusmise küsimuse peale isik- likult palju tõsisemalt vaatan, kui näiteks kas või selle neitsist sündimise küsimuse peale. Minu veendumuse järele ei ole siin mitte pal- jalt subjektiivse visiooniga tegemist, nagu pal- jud arvavad, vaid seal on juba midagi objek- tiivset ja olulist sündinud nii, et ma sellest isegi praegu ei ole kõrvale kaldunud, sellest, ütleme seda siis, konservatiivsest seisukohast. Kui ma siit kõnetoolilt rääkisin puhtvaimlisest ülestõusmisest, siis ei ütelnudki ma oma arva- mist, vaid tahtsin Kuljus'e seisukohta kaitsta. Mina leian nõnda, et kui Kuljus sellel veendu- musel on, et meil on puht vaimlise ülestõusmi- sega tegemist, mida ka Paulus õpetab, siis selle- pärest ei ole meil mitte õigus tulla ja öelda, et tema ei kõlba kiriku, sest see ei ole olulise tähtsusega küsimus. Nii olen mina faktiliselt jäänud seisukohale, et kas ihulik või vaimline ülestõusmine, see on puht ajaloolise väärtu- sega küsimus, ja see ongi peavahe liberalismi ja konservatismi vahel, et niisuguseid asju olu- liseks ei peeta.

Juhataja A. Jürman: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja M. Juhkam: Käesoleva eelnõu puhul on kõneldud ja vaieldud palju, otse eelnõu kohta aga võrdlemisi vähe. Eel- nõu kui niisugust ei ole peaaegu arvestatud. Mitmed kõnelejad Riigikogu keskkohalt ja pa- remalt tiivalt on tunnistanud, et eelnõu sel ku- jul vastuvõetav on ja need küsimused lahendab, mida ta lahendama peab. Vaieldud on palju üld- kiriku või üksikkoguduse registreerimise korra kohta. Aga see on teise lugemise küsimus, ja kui Riigikogu seaduseelnõu esimesel luge- misel vastu võtab, alles siis saab asuda selle küsimuse otsustamisele. Praegu, arvan mina, on õige raske ette näha, kas Riigikogu vastu võtab üldkiriku või üksikkoguduse registre- rimise. Leian, et ei ole takistusi seaduseelnõu vastuvõtmiseks esimesel lugemisel.

Juhataja A. Jürman: Aruandja poolt on ettepanek, seaduseelnõu esimesel luge- misel vastu võtta. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seadus- eelnõu esimesel lugemisel vas- tu võetud.

Isiklikus asjas on sõna härra haridusmi- nistril.

Haridusminister H. B. Raha- mägi: Kuna mul esiteks ei olnud aus- tatud Riigikogu liikme Tallmeister'i kõne kohta stenogrammi täies ulatuses käes, ainult üks osa, ja kuna mul vaheajal oli võimalik seda kätte saada, siis ma pean järgmist teatama. Rkl. Tallmeister on muuseas öelnud, et hari- dusministril ei ole ametis olles võimalust ol- nud teoloogiliste küsimustega palju tegemist teha. Ma ütlen sellepeale, et tingimata seda viisi mitte, nagu härra rkl. Tallmeister teo- loogiliste küsimustega tegemist teeb. Nimelt loen stenogrammis edasi järgmised read: „Mul- le näidati ühte kaustikut, mille sees on ette- kanne, mida professor Stromberg Tartus on ette kandnud üliõpilastele, et seal on ikkagi isikuga tegemist“. Nii viisi ma teoloogiaga te- gemist ei tee. Küll aga olen just hiljuti alg- allikate järele küsimust Pauluse kirjadest uu- rinud.

L. Johanson (stp): Teen ettepaneku läbirääkimisi alata.

4. Matmispaikade seadus — Üldkommisjoni aruandja M. Juhkam: Riikides, kus kir- rik riigist lahutamata, on vaadatud matmise peale kui kiriku ühe üles- ande peale. Õhtu-Euroopas, kus suuremas osas riikides juba aastakümneid kirik riigist lahutatud, asutakse selle tagajärjel seisukohal, et matmise peale tuleb vaadata eestkätt kui tervishoiu ja eetiliste nõuete täitmise peale. Vastavalt sellele kuulub Õhtu-Euroopas ka matmispaikade korraldamine kodanliste asu- tuste, eestkätt omavalitsuste ülesannete hulka. Kuid vaatamata sellele, et avalikud surnuaiad on meil senni kiriku ja usuühingute valdamisel, ei ole surnuaiad kaotanud kunagi ka meil oma avalikku iseloomu, see tähendab, surnuaeda- desse on maetud ka isikuid teistest usutunnis- tustest ja välispidi usku.

Käesoleva seaduseelnõu järele tahetakse edaspidi avalikkude surnuaedade asutamine ja valdamine panna kohalikkude omavalitsuste peale. Eelnõu asub seisukohal, et matmispaigad avalikud olema peavad, sellejuures aga puu- tumata jättes usutunnistuslikkude ühingute õi- gusi, surnuaedu, mis praegu nende valdamisel, ka edaspidi nende valdamisele ja valitsemisele jätta.

Eelnõu järele jagunevad matmispaigad avalikkudeks ja eramatmispaikadeks. Erandina sellest on eelnõus ette nähtud sõjaväe matmispaigad, mille korraldamine kuulub sõjaministriumile. Avalikkudeks matmispaikadeks loetakse omavalitsuste poolt asutatavad matmispaigad ja usutunnistusliikude ühingute sennised surnuaiad. Eramatmispaikadeks—usutunnistusliikude ühingute ja eraseltside poolt käesolevas seaduses ettenähtud korras oma liikmete tarvis asutatavad matmispaigad ja perekonna matmispaigad. See oleks õieti sisuliselt kõige tähtsam, mis eelnõu kohta tarvis siin ette kanda. Teen ettepaneku eelnõu esimesel lugemisel vastu võtta.

H. Anniko (krst): Käesolevat matmispaikade seadust läbi vaadates peab küll ütleva, et tähendatud seadust sel kujul, kuidas teda üldkommisjon esitanud, mitte vastu võtta ei saa, sest et see tegelikule elule sugugi ei vasta. Nagu näha, et taheta siin sugugi rahva meeleoluga arvestada.

Näiteks § 1 määrab kindlaks, et matmispaigad jagunevad avalikkudeks ja eramatmispaikadeks.

§ 2 ütleb: Avalikud, üldtarvitamiseks määratud matmispaigad on: 1) linnade, alevite, maakondade ja suuremate valdade poolt asutatavad matmispaigad; 2) usutunnistusliikude ühingute, see on koguduste või kirikute sennised surnuaiad.

Selle p. 2-se sees on koguduste sennised surnuaiad üldtarvitamiseks määratud — ja seega ka praeguste koguduste käest ära võetud, aga siin jääb tõesti lahtiseks, kes on nüüd tulevikus selle uue seaduse järele kogudustes senniste surnuaedade peremees.

Meie koguduste surnuaiad on ja olid senni meie koguduse eraomandus, kuhu koguduse liikmeid maeti. Seal on evangeeliumi-lutheriusulistel, apostliku-õigeusulistel, kreeka-katoliku usulistel, juudiusulistel j. n. e. igal ühel oma surnuaiad, kuhu nad oma koguduse liikmeid matavad.

Asutav Kogu, kes omal ajal kiriku vastu väga vaenuline oli ja kiriku maad kõik võõrandas, ei tihkanud meie surnuaedade järgi oma võõrandamise kätt välja sirutada, vaid 10. oktoobril 1919. a. vastuvõetud maaseaduse § 1. p. 3 ütleb: „Võõrandamise alla ei kuulu surnuaiad“. Tol korral arvestati rahva meeleoluga ja jäeti surnuaiad võõrandamata — jäeti koguduse pühaks eraomanduseks. Aga nüüd tuleb üldkommisjon ja ühe väikese käeliigutusega võõrandatakse koguduste surnuaiad ja antakse nad avalikkudeks — üldtarvitamiseks kõigile, kas on ta juudiusuline, või muhamedi-usuline, buddausuline või paganausuline.

Kogudused, kes tänini oma surnuaedade eest suurt kulu on kandnud, neid korraldanud, aedasid ümber teinud, kabelid peale ehitanud j. n. e. — nüüd anna see kõik teistele. Kogudused, kes senniseid surnuaedu ehitanud, korraldanud, suurt kulu kandnud — juhataakse teisele kohale.

§ 4 ütleb: „Eramatmispaigad on: koguduste poolt asutatavad matmispaigad oma liikmete tarvis“. Seega antakse nõu uusi matmispaikasid asutada ja neid võib siis kogudus esitsa „omaks nimetada“. See oleks just niisama, kui keegi on omale maja ehitanud ja seda kasutab oma perekonnaga, aga nüüd tuleb valitsus ja ütleb, et see maja saab üldtarvitamiseks võetud — majaperemees kaotab oma sennised õigused maja kohta ja teda juhataakse teisele kohale omale maja ehitama, mida siis oma perekonnaliikmetega tarvitada võib j. n. e.

Meie peaksime ükskord niisugustele jagamistele lõpu tegema. Kas siis surnuaedasid ka ei jäeta rahule, et neid võõrandama hakatakse. Meil on kõikidel teada, et surnuaedades on määratu hulk ostetud matmiskruntsid, kus raudaiad ümber on j. n. e. Selle seaduse järele peavad need kõik nüüd üldtarvitamiseks jääma.

Peab täiesti imestama, et nii kerge käega seaduse paragrahvid paberile kirjutatakse ja mitte ei mõelda, mis selle järeldused on ja kuidas seda tegelikus elus teostada saab. Selle seaduse teostamine võib väga palju soovimata nurinat ja proteste esile kutsuda. Kui näiteks mõne matmispaik, kus ta esivanemad juba hingavad, ära võetakse ja see mõnele juudile või türklasele antakse, — ma tahaksin näha, — kes kannatab seda välja? Kes on sellega rahul? Ja mis tuuakse põhjuseks meie senniseid koguduste matmispaikasid avalikuks tarvitamiseks andmisel?

Kuskilt seletuskirjast lugesin, et meie surnuaedades olla ka võõrausulisi maetud, kes mitte koguduse liikmed ei ole. Seega olla surnuaiad juba varemalt üldtarvitamiseks olnud j. n. e. Tõesti imelik põhjendus. See tähendab, kui inimene head teeb, vastutulelik teisele on, sellepärast tarvis karistada ja omanduse õigused ära võtta. Jah, meie koguduste surnuaedades on mõned teiseusulised maetud, kes mitte koguduse liikmed ei ole. See on enamasti sündinud niisugustel juhtumistel, kus ühes perekonnas nii mitme usu liikmed olid ja perekonnaliikmed soovisid ühisel surnuaial kord viimast und puhata, ja seal on meie koguduste juhatus ikka vastu tulnud ja takistamatalt seda lubanud — ja teeb seda ka tulevikus. Aga ega sellega veel kogudus ei ole oma õigustest lahti öelnud.

Ehk näiteks majaomanik, kes peale oma perekonnaliikmete veel mõnele võõrale ruumi annab omas majas elamiseks — kas siis sellega tahetakse maja tema käest ära võtta ja üldtarvitamiseks anda.

Siin soovitan mina, et Riigikogu jääks sellele põhimõttele kindlaks, mis juba Asutava Kogu poolt vastuvõetud ja otsustatud maaseaduse § 1. p. 3-as: „Võõrandamise alla ei kuulu surnuaiad“. Sennised koguduste matmispaigad peaksid koguduste eraomanduseks jääma.

Siis on veel nimetamise väärt, et § 8-as räägib avalikkude matmispaikade eest võetavatest maksudest, kus tähendatakse, et maksud määratakse nii, et nendega katta võiks matmispaikade asutamise ja sisseseadmise, korrasnoidmise ja valitsemise kulud.

Täiendavalt ütleb aga § 9, et siseministril on õigus anda määrusi matmispaikade maksude kohta. Tähendatud paragrahvi on tehniliselt väga raske teostada. Selle järele tuleksid siis tulevikus haurahad kindlaks määrata üle terve riigi siseministeriumi poolt.

Kui see paragrahv nüüd sel kujul vastu võetud saab, siis peab küll ütleva, et siin ühe väga kirju ja keerulise aparaadiga tegemist on. Meie riigis on vist kaugelt üle 1000 matmispaiga ja kõik need matmispaiga kulud ei saa ühe maksunormi alla panna, vaid need maksud peavad ju igal kogudusel ja igal surnuaial ise oma taksi järele olema, kohalikke olusid arvesse võttes — siis võib arvata, missugust määratud tööd see siseministeriumilt nõuab. Selleks peab eriosakond tarvilikkude ametnikkude ja ekspertidega asutatama, kes tarviduse järele koha peale vaatama võiksid sõita, et maksud õiglaselt määratud saaksid, j. n. e.

Minu arvates on see täiesti ülearune ja võiks selle tähenduse kustutada.

Siis on minu arvates § 7 vastolus § 2-se p. 2-sega. § 2-se p. 2 ütleb, et koguduste sennised surnuaiad saavad avalikkudeks, üldtarvitamiseks määratud, mille järele nad muidugi koguduste käest ära võetakse. Aga § 7 ütleb, et koguduste sennised surnuaiad lähevad koguduste likvideerimise korral kas linna, alevi, maakonna või valdade ühenduse valitsemise alla.

Seega on tõesti arusaamatu, kelle omanduseks siis koguduste sennised surnuaiad jäävad selle seaduse maksamahakkamise puhul.

Et selles lühikeses seaduses nii suured puudused on ja selle seadusega valdade, linnade ja alevite omavalitsused nii väga seotud on, siis soovitaksin mina küll, et tähendatud seadus läheks I ja II lugemise vahel omavalitsuse komisjoni, kes teda korra läbi vaataks ja vastavalt parandaks.

Juhataja A. Jürman: Sõna on aruandjal rkl. Juhkam'il väljaspool järjekorda.

Aruandja M. Juhkam: Kui rkl. Anniko räägib mingisugusest surnuaedade võõrandamisest, siis on siin tegemist täieliku arusaamatusega.

Eelnõu ei ole üldkomisjoni eelnõu, vaid Vabariigi Valitsuse oma, ja komisjon on temas teinud väga väikseid muudatusi, võib öelda, need on ainult redaktsioonilised muudatused. Väide, et surnuaiad suuremal hulgal on koguduste eraomandus, ei ole õige. Omandusküsimus on siin keeruline. Aga seda küsimust ei tarvitse praegu arutada, selle arutamiseks ei ole praegu mingisugust vajadust. Sest kui hakkaksime omandusõiguse küsimust arutama, siis ei näe mina ette, millega see lõpeb. Tean juhtumisi, kus ühe surnuaiamüüriiga piiratud on kolme eriusuliste surnuaiad ja ka ühel surnuaial on perekonnaplatse, kus kõrvu on maetud luteri- ja apostliku-õigeusuline, rääkimata sellest, et nagu juba vahele hüüti, kõik vabadosõjas langenud on maetud kõrvuti, vaatamata selle peale, mis usku nad olid. Surnuaedade omandusõiguse küsimust ei ole tahetudki selle eelnõuga lahendada ja sellepärast on seaduseelnõu arvustamine selles mõttes põhjendamatu. Ma ei näe mingisugust vajadust eelnõu komisjoni anda.

J. Lattik (krst): Väga austatud Riigikogu liikmed! Matmispaikade seadus tuleks minu arusaamise järele meil lahendada otstarbekohaselt, selle järele, mis meile parem ja otstarbekohasem. Meie teame — surnuaedade küsimus on meie elus ja rahva keskel ikka valus küsimus olnud. Välisilmas rännates on minul harilikult viisiks olnud igalpool, kus ma olen käinud, ka surnuaedasid vaadata, sest seal näeb teatud rahva kasvatus ja lugupidamist lahkunute vastu. Meil on surnuaiad sagedasti võimatus seisukorras ja meie rahvas ei ole veel osanud vääriliselt seda hinnata, missuguse välimuse ja kuju ta oma lahkunute mälestamisele peaks andma. Meil on kogudustes võideldud vandalismi vastu, mis surnuaedadel ilmsiks tuleb, varastatakse asju ja mälestusi ära, ei hoollita pühast paigast. Meil on eriti linnades ja alevites sagedasti niisuguseid inimesi, kes omale lihtsalt ülesandeks teevad midagi teha, mis surnuaeda võiks rüvetada. See seaduseelnõu peaks korra looma, et tulevikus näeksime surnuaedu palju ilusamatena. Pean tähendama, et mina isiklikult mingisugust hädaohtu ei näe ei kirikule, ega väljaspool kirikut seisvatele, kui meie surnuaiad avalikkudeks surnuaedadeks tunnistame. Arvan, et surnuaed peaks olema paik, kus tüli ja vaen lõpeb. Ja kui meie

seada küsimust lahendame, siis katsume seda nii teha, et meie toome rahu niihästi neile, kes usuliselt omi surnuid matavad, kui ka neile, kes väljaspool kirikut seisavad.

See seaduseelnõu on minu arvates õige suurte vigadega kokku seatud. Ja vigu näen mina järgmistes asjaoludes. Siin on tunnustatud kirikute surnuaiad avalikkudeks surnuaedadeks, ilma et omanikuõigus tulevikus oleks selgesti ära tähendatud. Kui ühte asja teatavas mõttes niisuguse väikese määрусega üle võetakse, siis loomulikult lükatakse endine omanik kõrvale, ja temal ei ole selle eest enam tarvis hoolitseda. Ja omavalitsus ei suuda kapitali puudusel ka küllaldaselt hoolt kanda, ja sellega tuuakse mingisugune kaheperemehe süsteem sisse, mis meie surnuaedadele kasulik ei ole. Ma tahan teile näidata, missugused puudused sellel seadusel on. Siin on öeldud, et tuleks laiendada surnuaedade asutamise võimalusi, peaks antama valla- ja alevivalitsustele luba matmispaikasad asutada. Väga austatud rahvasaadikud, kes teist kunagi surnuaedadega tegemist teinud, see teab, et see on üks lõpmata kulukas asi. Kujutage ette, kui nüüd iga vald peaks asutama surnuaia mõne üksiku surnu jaoks. Ta ei suuda surnuaiale omal kulul isegi kraavi kaevata, aeda teha, teesid sisse teha, puud istutada jne. Praegu töötavad kõik kogudused suurte raskustega, kui nad vähegi tahavad oma surnuaia korras hoida. Omavalitsustele antakse vabades surnuaedades ehitada, igauks võib omale matmispaiga asutada ja mis sellest välja tuleb, — ei jõua. Meie näeme praegu matmispaikasad maal, seal on perekondade matmispaigad kõige viletsamas seisukorras. See seadus annab nüüd täieliku vabaduse matmispaikade asutamiseks, aga ei näita kuskil allikaid, kuidas neid matmispaikasad korda seada ja korras hoida. Mul on suur ja jõukas kogudus, kuid ka temal käib surnuaedade ehitamine üle jõu, ja nüüd antakse vabades asutada matmispaikasad, kuhu iganes tahes. (M. L a a r m a n, põl: H ä r r a T a l l m e i s t e r ütles, et V i l j a n d i o n m a h a j ä e t u d n u r k.) Viljandi mahajäetud nurk? Ei ole, tema on ise mitu korda Viljandis jutlust pidanud ja neid seal valgustanud. Aga nad ei ole nähtavasti tema valgust vastu võtnud, korralgedust, nii paistab, et nad siis tema silmis mahajäetud on. Mina arvan, et kõige kergemini seda saaks nii korraldada, et jätaksime kogudustele nende surnuaiad ja asutaksime sinna kõrvale niisugused matmispaigad, kuhu võiks neid mätta, kes väljaspool kirikut on. Ühtlasi kindlustaksime ka matmispaigad nendele, kellel platsid surnuaedades olemas, siis jääks endine omanik alles, kes oleks kohusta-

tud seda korras hoidma. Endine omanik leiaks siis teesid ja allikaid kulude katteks. Edasi on käesolevas seaduses ühes paragrahvis ette nähtud, et need kogudused, kes jäävad matmispaikade kasutajateks ei tohi matmispaiga pealt rohkem maksu võtta, kui surnuaedade korrahoidmiseks tarvis. Kuidas nad saavad siis eelarvet kokku seada, nad peaksid ette teadma kui palju aastas surnuid tuleb. Kuidas võib surnute arvu kohta kalkultatsiooni teha. Nad ei või ju ometi öelda, et sa sured tänavu aasta ära. See seadus on liiga kergelt tehtud, on lihtsalt üles võetud, et need on eramatmispaigad, need on koguduse kasutada jne. Siis, lugupeetud Riigikogu liikmed, ütlen ma veel ühte asja, teie teate, et koguduste surnuaiad on kirikute pühitsetud pind, ja ma ei oska nüüd ette kujutada, et minu surnuaial võiks korruga konflikte ette tulla, kuigi see minu koguduses võimatu on, meie oludes teisel kohal võimatu ei ole. Teie annate sellega võib olla agitatsiooni põhjuse kätte ja võib ette tulla, et sellega hakkama saadakse, et nende haudasid, kes kiriklikult maetud pole, rüvetama hakatakse ehk ka ümberpöördukt. Mina arvan, kui see seadus komisjoni tagasi läheb, siis leitakse seal niisugune moodus ja niisugune viis, et meie surnuaedadesse rohkem rahu tuua ja neid kenamaks teha. Teist eesmärki minul selle seaduse komisjoniandmiseks ei ole.

H. Anniko (krst): Mina olen näidanud ja Riigikogu liige Lattik on näidanud, et käesoleval lühikesel seadusel on suured puudused, sellepärast ei ole soovitatav, et siin nii suurte puudustega seadust saaks arutama hakatud. Sellepärast teen ettepaneku käesolev matmispaikade seadus I ja II lugemise vahel omavalitsuse komisjoni anda. Omavalitsuse komisjoni sellepärast, et käesoleval seadusel on väga palju omavalitsuse asutustega tegemist.

O. Gustavson (stp): Mina tahtsin teha ainult paar märkust. Mis puutub eelkõneleja härra Anniko ettepanekusse, anda käesolev seadus omavalitsuse komisjoni, siis leian ma, et see antud puhul täiesti tarbetu on. Sest omavalitsuste liidu seisukoht on juba teada. Omavalitsuste liit pooldab seisukohta, et olemasolevad koguduste surnuaiad tulevad tunnustada avalikkudeks surnuaedadeks. Ma arvan, et Riigikogu omavalitsuse komisjon, kes alati on rõhutanud, et tahab kontaktis töötada omavalitsustega, siin ei saa käia teist teed kui seda, mida mööda käesolevas seaduses mindud on. Nii oleks —ma rõhutan seda veel kord — käesoleva seaduse omavalitsuse komisjoni andmine tarbetu.

Edasi äratab imestust see, et meie Vabariigi Valitsus, kelle seisukohad täiel määral käes-

oleva seadusega tunnustamist on leidnud, vae- vaks ei võta käesolevat seadust kaitsta. See torkab seda enam silma, et eelmise seaduse juures isegi kaks ministrit lugesid tarvilikuks mitte ainult seaduseelnõu vaid isegi lihaüles- tõusmise kohta pikki seletusi anda. Siin sei- sab nähtavasti küsimus selles, kelle seisukohad valitsuse omadele vastu lähevad. (M. L a a r- m a n'i, põl v a h e l h ü ü e.) Mina rää- gin sellest, mis siamaani sündinud. Teie as- jaks jäägu ennustuste tegemine selle kohta, mis tulevikus juhtuda võib. Kui härra Einbund käesoleva seaduse kaitseks sõna võtab, siis olgu see tervitatud. (Siseminister K. Ein- bund: Aga mis pärast Teie minu eest hoolitsete?) Aga sellepärast, et Teie oma last maha ei salgaks. Käesoleva seaduse otstarb seisab õieti selles, et anda omavalitsus- tele võimalust omi surnuaedu soetada. Usu- ühingute ja nende liitude seaduse vastuvõtmi- sega saab see paratamatuks. Meie lahutame kiriku riigist, järelikult ei saa enam avalikõigus- like funktsioone panna kiriku peale. Selle- pärast tuleb anda omavalitsustele võimalus omi surnuaedu soetades surnute mahamatmist kor- raldada. Härra Lattik, Teie olete tähendanud, kui raske olla omavalitsustel surnuaedu korras hoida, see käivat neil üle jõu. Aga kust pea- vad siis samad omavalitsused võimaluse võtma uusi surnuaedu soetada? Uute asutamine on ju kümme korda raskem kui vanade korrashoid. (J. Lattik, krst: Sunnitakse ju tegema!) Ei sunnita — koguduste surnu- aiad loetakse avalikkudeks. Järelikult — sinna võib matta nii uskmataid kui usklikke. Praegu aga lahutavad hingekarjased matmistel sikke ja lambaid üksteisest. (J. Lattik, krst: Ei, härra Gustavson!) Jah, härra Lattik. Meie teame, et on suur vahe selle vahel, mis Teie siin kõnelete, ja selle vahel, mis koha peal tehakse. Kohtadel on mitmel pool tehtud takistusi ja katsutud asju nii ajada, et peaks igaüks, kellel matta tuleb, tingimata vas- tava koguduse liikmeks hakkama. Ei tee ta seda mitte, siis tehakse temale mitmesuguseid takistusi. Meie teeme tülile ukсед ja aknad lahti, just siis kui meie surnuaiad koguduste erasurnuaedadeks jätame. Tunnustame meie aga praegused koguduste surnuaiad avalikku- deks, siis võime päris kindlad olla, et neisse surnuaedadesse matta võib igaüht ilma vahet tegemata.

On vale arvamine oletada, nagu loetaks surnuaiad maksvate seaduste põhjal kirikute

Algkirjale alla kirjutanud:

omanduseks. Nagu siseministeeriumi esitaja härra Maddisson üldkommisjonis näitas, ei ole surnuaiad maksvate seaduste põhjal ku- nagi kirikule kuulunud, vaid on neil ainult tarvitada olnud teatud avalikõigusliku funktsiooni täitmise võimaldamiseks. Sellepärast ei saa nüüd öelda, nagu tahaks Riigikogu tulla ja kiriku surnuaiad — tema omanduse, — kirikult ära võtta... (H. Anniko, krst: Härra Gustavson, kuidas Teie Asutava Kogu ajal selle sea- duse vastu võtsite?) Surnuaiad olid antud kirikule kasutamiseks teatud otstarbel. Samaks otstarbeks peavad need surnuaiad ka nüüd jääma. Mina ei näe tõepoolest neid häda- ohtusid, mida härra Lattik ja härra Anniko on katsunud rõhutada. (J. Lattik, krst: See seadus ei kõlba.) On kerge öelda, seadus ei kõlba. (J. Lattik, krst: Lugege läbi.) Härra Lattik, ma võiksin Teile niisamuti soovitada seadust läbi lugeda. Ma olin vastavas alamkommisjonis ja arvan käesolevat seadust vähemalt niisama hästi tundvat, kui Teie oma ühekordse lugemisega.

Juhataja A. Jürman: Palun kahe- kõne lõpetada.

O. Gustavson (stp): Sellepärast ar- van ma, et võib vastu võtta käesoleva seadus- eelnõu, ilma et tarvitseks karta suuri hõõru- misi, arusaamatusi ja konflikte, millega meid hirmutati, mis aga kohtadel käesoleva seaduse vastuvõtmise tagajärjel mitte ei teki.

Siseminister K. Einbund: Ma teen ettepaneku matmispaikade seaduseelnõu esimene lugemine täna katkestada ja järgmiseks Riigikogu koosolekuks jätta. Sellega ei taha ma aga öelda, et tänasel koosolekul kõnelemine üldse lõpetataks, vaid teen ettepaneku käes- oleva seaduseelnõu esimest lugemist järgmisel Riigikogu koosolekul jätkata. (J. Piiskar, stp: Motiivid?) Paluksin Riigikogu mi- nule võimalus anda ses küsimuses sõna võtta järgmisel koosolekul.

Juhataja A. Jürman: (Hääle- tatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. (Hüü- ded: Lõpetada!) Kuulen ettepanekuid — koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on otsus- tatud koosolek lõpetada. Lõpe- tan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 8.55 min.

Riigikogu esimees A. Rei.

Abiesimees A. Jürman.

Sekretäär J. Holberg.

Abisekretäär L. Raudkepp.

